

Welzijn circusdieren

Richtlijnen voor het houden en laten optreden
van dieren in circussen

© Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen / Breed Overleg Circusdieren

Versie 13 maart 2007

**Dit is een uitgave van de Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen en het
Breed Overleg Circusdieren**

**Secretariaat:
Spijermakersstraat 2a
2512 ES Den Haag
www.vnco.info**

Inhoudsopgave

		Onderwerp	pagina
		Inhoudsopgave	3 t/m 4
		Per diersoort alfabetische inhoudsopgave	5
		Voorwoord	6
	1.1	Hoofdstuk 1 Uitgangspunten	7
	1.2	Inleiding	7 t/m 8
		Hoofdstuk 2 Voorwaarden	9
	2.1	Training / dressuur	9
	2.2	Dressuurhulpmiddelen	9
	2.3	Transport	10
	2.4	Huisvesting	10
	2.5	Verzorging	11
	2.6	Voeding	12
	2.7	Registratie	12
	2.8	Pensionering, publiekscontact, veiligheid	13
		Hoofdstuk 3 Regels per diersoort	14 t/m 43
	3.1	Hoefdieren	15 t/m 26
		Onevenhoevigen	15 t/m 33
		Paard/ pony/ ezel	15
		Zebra	16
		Evenhoevigen	17
		Huisrund/ Gayal/ Yak/ Bultrunderen	17
		Eelthoevigen	18
		Kameel/ Dromedaris/ Lama/ Guanaco/ Alpaca	18
		Specialistische soorten even- en onevenhoevigen	20
		Bizon	20
		Giraf	21
		Witte of Breedlipneushoorn	22
		Nijlpaard	23
		Dwergnijlpaard	24
		Indische en Afrikaanse Olifant	25
		Elandantilope	26
	3.2	Zeezoogdieren	27
		Zeeleeuw (Cal. / Patagonische) en Zeebeer	27
	3.3	Roofdieren	28
		Katachtigen - Algemeen	28 t/m 31
		Leeuw	29
		Tijger	30
		Poema	31
		Beren	32
		Baribal/ kraagbeer	32
		Specialisten soorten	33 t/m 34
		Panther	33
		Jaguar	34
	3.4	Vogels	35 t/m 39
		Loopvogels	35
		Struisvogel / Emoe / Nandoe	36
		Kromsnavel	36 t/m 38

		Onderwerp	pagina
		Ara	37
		Kaketoe	37
		Amazonepapegaai / Grijs Roodstaart/ Parkietachtigen	38
		Overige vogelsoorten	39
		Kippen/ Duiven/ Ganzen/ Eenden	39
	3.5	Landbouwhuisdieren en huisdieren	40 t/m 41
		Geit / Schaap	40
		Varken	41
		Knaagdieren	41
		Honden/ Katten	41
	3.6	Reptielen	42
		Slangen	42
		Boa en Python	42
		Alligator	43
		Verantwoording	44
		Bijlagen	45
	Bijlage 1	Gezondheids- en welzijnswet voor dieren	45 t/m 46
	Bijlage 2	Cites	47 t/m 49
	Bijlage 3	Besluit diervervoer 1994	50 t/m 56
	Bijlage 4	Paspoort voorbeeld	57
	Bijlage 5	Literatuurlijst	58 t/m 59

Per Diersoort alfabetische inhoudsopgave

Diersoort	Pagina	Diersoort	Pagina
Afrikaanse olifant	25	Indische olifant	25
Alligator	43	Jaguar	34
Alpaca	18	Kaketoe	37
Amazone papegaai	38	Kameel	18
Ara	37	Kip	39
Baribal	32	Kraagbeer	32
Bizon	20	Lama	18
Boa constrictor	42	Leeuw	29
Breedlip neushoorn	22	Nandoe	35
Bultrund	17	Nijlpaard	23
Californische zeeleeuw	27	Paard	14
Dromedaris	18	Panter	33
Duif	39	Parkietachtigen	38
Dwergnijlpaard	24	Pategonische zeeleeuw	27
Eend	39	Poema	31
Emoe	35	Pony	15
Ezel	15	Schaap	40
Gans	39	Struisvogel	35
Gayal	17	Tijger	30
Geit	40	Python	42
Giraf	21	Varken	41
Grijze roodstaart papgaai	38	Witte neushoorn	22
Guanaco	18	Yak	17
Hond	41	Zebra	16
Huisrund	17	Zeebeer	27

Voorwoord

Op vragen in de Tweede Kamer over wettelijke regels voor vervoer en verblijf van circusdieren, antwoordde de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, dr. C.P. Veerman in juni 2005: “Specifieke regels voor circussen zijn naar mening ook niet nodig. In Nederland is de Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen namelijk bezig om regels op te stellen voor het houden van (wilde) dieren in circussen. Dergelijke initiatieven getuigen van het besef van de eigen verantwoordelijkheid. Ik ondersteun dit initiatief dan ook, ook in financiële zin.”

De Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen (VNCO) kreeg eind 2004 een subsidie van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit om in het kader van zelfregulerende activiteiten op het gebied van dierenwelzijn van circusdieren een ‘Opzet Nederlandse Regels Circusdieren’ te ontwikkelen. Het doet me bijzonder veel genoegen deze regelgeving, getiteld ‘Welzijn circusdieren’ te kunnen presenteren. Ons streven is heldere, overzichtelijke, controleerbare en werkbare richtlijnen te hebben ten bate van het dierenwelzijn in het circusbedrijf.

De ontwikkeling van deze richtlijnen heeft plaats gevonden binnen het Breed Overleg Circusdieren, een platform dat op initiatief van de VNCO sinds zomer 2004 bestaat. Het Breed Overleg Circusdieren bestaat uit de leden van de VNCO, maar tevens uit niet-aangesloten circussen en producenten, dierentrainers, artiesten, dierendeskundigen en belanghebbenden. De richtlijnen liggen er nu en zullen na evaluaties, bevindingen in de praktijk en voortschrijdende inzichten voor verbeteringen en aanpassingen vatbaar zijn. De VNCO zal het eigendom en beheer daartoe overdragen aan de op te richten Stichting Breed Overleg Circusdieren. Waarschijnlijk geldt de regelgeving in een overgangsfase van enkele jaren, aangezien de EU januari 2006 besloten heeft te komen tot een Europese regelgeving op basis van indicatoren voor dierenwelzijn per diersoort. Deze EU-regelgeving, die er naar verwachting niet eerder dan over 5 tot 7 jaar zal zijn, zal landelijke geldende richtlijnen, zoals de onderhavige, overbodig maken.

Procedure

De werkgroep uit het Breed Overleg Circusdieren die deze richtlijnen heeft samengesteld, heeft dit concept begin maart 2006 afgerond nadat het voor commentaar was voorgelegd aan het voltallige Breed Overleg Circusdieren. Het concept is vervolgens toegestuurd aan de Raad voor Dierenaangelegenheden en de Dierenbescherming, die om commentaar zijn gevraagd. Medio april 2006 hopen wij de definitieve versie van de richtlijnen te kunnen vaststellen. Met de Raad voor Dierenaangelegenheden en de Dierenbescherming willen wij ook overleggen over de wijze waarop de controle over de richtlijnen vorm kan krijgen.

Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen, drs. Gerrit Reus, voorzitter

13 maart 2006

Voorwoord 2

De RDA heeft inmiddels zijn advies aan de VNCO meegedeeld, bijna een jaar na het aanbieden daarvan. De RDA prijst de circusbranche dat het dierenwelzijn haar aan het hart gaat, maar stelt vast dat een aantal documenten van elders niet gebruikt is. De RDA vindt de Richtlijnen daarom een eerste aanzet om tot verder onderbouwde richtlijnen te komen. In afwachting daarvan wil de RDA ook nog geen aanbevelingen doen over certificering of controle op de handhaving. De VNCO/BOC zal zich beraden hoe de Richtlijnen verder onderbouwd kunnen worden. Vooral heeft de circusbranche er nu behoefte aan, dat er op het gebied van dierenwelzijn een concrete stap gezet wordt, namelijk het openbaar maken, verspreiden en toepassen van de Richtlijnen. Wat bij dezen gebeurt.

drs. Gerrit Reus

13 maart 2007

1.1 Uitgangspunten

Het houden van en het werken met dieren in een circusonderneming kan onder de volgende voorwaarden:

1. de huisvesting dusdanig is dat het dier dagelijks veilige mogelijkheden heeft voor vrije gedragingen;
2. er een positieve mens-dier verhouding bestaat;
3. evenals een constant veranderend 'aantrekkelijkheidspectrum';
4. er stress vermijdend gewerkt wordt;
5. men zich houdt aan de GWWD en CITES- verordeningen (zie bijlagen);
6. de dieren overeenkomstig de (inter)nationale normen vervoerd worden (zie bijlage);
7. de dieren in gevangenschap gefokt zijn (met uitzondering van olifanten);
8. de dieren slechts oefeningen uitvoeren die bij hun gedragspatroon en levenswijze horen;
9. de wettelijke regelgeving nagevolgd wordt.

1.2 Inleiding

De dier-mensrelatie kent een lange geschiedenis waarvan hier enige relevante zaken genoemd worden. Al sinds mensenheugenis werkt de mens in meer of mindere mate samen met het dier of gebruikt de mens het dier. De diersoort "mens" claimt wat vrijheid van het individuele dier. Het is duidelijk dat het denken over de verhouding mens-dier in de loop der tijden veranderd is. De volgende zienswijzen zijn te onderscheiden: antropocentrisme, antropomorfisme en biocentrisme.

Antropocentrisme stelt de mens centraal, en is een machtsdenken dat vaak van religieuze origine is. In deze visie draait de aarde om de mens als alleenheerser. Vanuit deze gedachte is het normaal om dieren op een wijze te behandelen die dieronwaardig is.

Antropomorfisme is het toedichten van menselijke eigenschappen aan dieren. Dieren zouden bijvoorbeeld dezelfde psychologische behoeften als mensen hebben: vrijheid, zelfontplooiing etc.

Biocentrisme stelt de mens gelijk aan het dier; de mens mag het dier niet belemmeren. In deze denkwijze vindt men het zielig, dat een dier in een kooi zit, iets moet doen in opdracht van de mens. Men vergeet, dat vrijheid maar een beperkt begrip is. Dieren leggen elkaar zowel binnen de soort als tussen de soorten onderling ook continu beperkingen op. Het gaat altijd om krachts-en machtsverhoudingen: het is eenvoudig gezegd jagen of gejaagd worden.

Geen van deze visies voldoet voor wie op zoek is naar criteria voor het op verantwoorde wijze houden en laten optreden van dieren in circussen. Vanuit het gedrag van dieren gezien wordt het perspectief echter duidelijker. Er zijn drie soorten diergedrag te onderscheiden. Te weten: zooggedrag, reservaatgedrag en wildlifegedrag.

Zooggedrag laat zich het beste omschrijven als het gedrag dat dieren in gevangenschap vertonen en dat absoluut niet in de vrije natuur voorkomt. De dieren hebben zich volledig aangepast aan deze totaal andere situatie. Zo kunnen roofdieren niet meer jagen in gevangenschap en verdwijnt dit gedrag. Ook de mogelijkheid om via dit foeragegedrag energie kwijt te raken verdwijnt. De dieren gaan bijvoorbeeld stereotiep gedrag vertonen. Ze gaan dus voor deze beperkingen alternatieve gedragingen ontwikkelen.

Wildlifegedrag is het gedrag dat iedereen kent van natuurfilms en algemeen als optimaal wordt beschouwd.

Reservaatgedrag is het gedrag dat ontstaat bij dieren die in grote ruimten worden gehouden waar ze kennelijk een volledig "wild"-leven leiden maar waarbij toch een aantal aanpassingen binnen het

diergedrag worden gemaakt. Als voorbeeld kan het verdwijnen van de geboortegolf dienen bij de gnoe. Dit is een gevolg van het niet meer kunnen migreren waarmee ook het voordeel van het gelijktijdig werpen is verdwenen. Ook het gebruik maken van hekwerk door leeuwen om de prooi tegenaan te drijven is hier een voorbeeld van.

Zoo- versus wildlifegedrag: een mogelijke sleutel

Slechts het besef van het grote verschil in gedragsoorten geeft de mogelijkheid dieper inzicht in het geestelijk dierenwelzijn te krijgen.

Een dier dat in gevangenschap geboren is, zal niet weten hoe zijn eigen habitat in de vrije natuur er uitziet, het zal slechts weten dat er kooien bestaan. Eveneens zal het feit dat met name katachtige roofdieren van nature lui zijn van belang zijn bij onderwerpen zoals kooigrootte etc.

Zo is bijvoorbeeld vuur een onderwerp, waar het antropomorfistisch denken van de tegenstanders van dieren in het circus op inspeelt. Dieren in gevangenschap echter hebben helemaal geen besef van het gevaar van vuur. Ze worden dit pas gewaar op het moment dat ze een negatieve ervaring in combinatie met vuur meemaken. Vervolgens zal die angst aanwezig blijven. Dit gaat dus als bij de mens. Ook de mens zal het gevaar van vuur moeten leren. Het onderwerp cognitievermogen speelt bij dieren dus een belangrijke rol. Alleen wanneer dat vermogen is aangetoond, kan de impact van sommige handelingen worden overzien.

Om tot richtlijnen voor het houden en gebruiken van dieren in het circus te kunnen komen zal dus uitgegaan moeten worden van dit zoogedrag, omdat er in het circus vrijwel geen gebruik meer wordt gemaakt van dieren rechtstreeks uit de vrije natuur. Andere benaderingen zouden het dier tekort doen. Respect voor het cognitieve vermogen van het dier zal een eerste vereiste zijn om überhaupt met een dier te mogen werken.

Welke dieren wel en niet

Er zijn grenzen aan de werkbaarheid met dieren. Vanuit diverse kanten is aangegeven dat bepaalde soorten niet langer als “artiest” te gebruiken zijn. Sommige dieren hebben een dusdanig hoog niveau van bewustzijn en een sociale groepsopbouw, dat het niet mogelijk is met ze te werken zonder minimaal het geestelijk welzijn te schaden. Genoemd worden in dat verband mensapen.

Alleen die dieren mogen mee op reis die in training zijn en in de piste verschijnen. Dieren op leeftijd die niet meer in staat zijn te werken, behoren niet meer mee te reizen, met uitzondering van die dieren die een essentieel deel uitmaken van een sociale groep en dieren die zouden wegwijnen als ze na hun ‘pensionering’ uit hun circusomgeving gehaald zouden worden. Ook jonge dieren kunnen met de moeder mee reizen.

2. Voorwaarden

2.1 Training / dressuur

Het moet duidelijk zijn, dat dieren alleen natuurlijke tricks aangeleerd worden die bij hun anatomisch vermogen passen. Er bestaan verschillende trainingsmethoden gebaseerd op verschillende benaderingen. Zaak is dat deze teruggebracht worden naar alleen de positieve benaderingen zoals bij 'positive reinforcement', 'clicker en target' en 'free contact'.

Het leren door beloning is iets wat elk van deze drie trainingsmethoden gemeen hebben. Het dier moet leren wat de hulp betekent door een goede reactie aan een beloning te verbinden. Het dier ervaart de beloning als aangenaam en geen beloning als minder aangenaam. Aan een nieuwe omgeving en/of hulp moeten de dieren langzaam, geleidelijk en met geduld worden gewend, zodat er zich geen onzekerheid ontwikkelt. De beloning voor de succesvolle voltooiing van een gewenst gedrag moet voor het dier direct en tastbaar zijn.

Wanneer een aanwijzing na frequente herhaling niet of nog steeds niet wordt begrepen kan dat komen doordat het dier afgeleid is, overbelast is, of dat de oefeningen te zwaar zijn. Als de leeftijd, de lichaamsontwikkeling en het gedrag van het dier voor de gewenste verwezenlijkingen niet geschikt zijn, toont het dier ongewenst gedrag, dat men vaak verkeerd als fout interpreteert.

De trainers moeten een opleidingssessie stoppen indien de verminderde concentratieperiode en een stijgend niveau van tegenzin bij het dier om een gedrag uit te voeren, duidelijk worden. Dit zou als signaal moeten worden gezien dat het dier genoeg heeft gehad. Het niveau van blootstelling dat de dieren het hoofd kunnen bieden is zeer afhankelijk van het individuele dier. Het is belangrijk dat de trainers voldoende kennis ontwikkelen om die signalen te herkennen welke aangeven dat de opleidingssessie voorlopig zou moeten worden beëindigd.

Veranderen/aanpassen van de show/act/ training dient met regelmaat, afgestemd op de soort en het individu, te geschieden om verveling te voorkomen en de intelligentie te blijven prikkelen. De dieren die mee op reis zijn dienen daarnaast dagelijks naar behoefte getraind te worden. Training om de dieren te leren laden dient in het winterkwartier te geschieden zodat tijdens de reis geen onnodig oponthoud is waardoor andere dieren te lang in het transportmiddel verblijven. Bij de training is het aan te raden te allen tijde met een tweede man (of vrouw) te werken die kan inspringen wanneer dat nodig is.

2.2 Dressuurhulpmiddelen

Hulpmiddelen gelden als communicatiemiddelen om vrij de gewenste reacties te verkrijgen. Bamboe, glasfiberstokjes en zweepen kunnen worden gebruikt als verlenging van de arm om een dier te leiden.

De haken van de olifant zoals die ook gebruikt worden in dierentuinen, kunnen worden gebruikt maar moeten nooit op een pijnlijke manier worden toegepast. De zachte druk aan de oren, of aan de ellebogen met de haak, is aanvaardbaar. Alle andere leidende druk zou met het uiteinde of de zijkant van de stok moeten worden toegepast.

De middelen die gebruikt worden om de dieren te trainen mogen niet schadelijk zijn voor de dieren en er mogen geen methoden worden gebruikt welke continu pijn genereren. Alle opleidingsinstrumenten moeten aan dieren krachtens hun samenstelling en bouw niet-toxisch zijn. Het gebruik van scherpe sporen, of sporen met vaste wielletjes, is niet toegestaan. Het gebruik van dressuurhulpmiddelen die tot verwondingen leiden is verboden evenals het gebruik van

elektroshocks. Gebruik van tuigage is toegestaan mits verantwoord gebruikt. Rekwisieten welke letsel kunnen veroorzaken en het oneigenlijke gebruik ervan wijzen wij af.

2.3 Transport

De faciliteiten moeten, als minimum, aan de wettelijke transportnormen voldoen. Transportmiddelen dienen dusdanig te zijn ingericht dat de dieren zich er niet aan kunnen verwonden. Mogelijkheden tot pijn, lijden of schade bij of tijdens het transport mogen niet bestaan. Bij even-, oneven- en eelthoevigen zijn tussenschotten met een vrije onderruimte voorzien van rubbermatten gewenst.

Tijdens het vervoer dienen de dieren voldoende kooioppervlakte te hebben zodat alle dieren zich in hun natuurlijke houding kunnen bevinden en dienen alle dieren, met uitzondering van paardachtigen, tezelfdertijd kunnen gaan liggen. Reistijd dient tot het minimum te worden beperkt. Elk chauffeur zou een mobiele telefoon of een gelijkwaardig apparaat moeten dragen.

De transportmiddelen moeten in het bijzonder:

- a) gemaakt zijn van (gezondheid)onschadelijk materiaal;
- b) in technische en hygiënische goede staat zijn; veilig en schoon alsmede regelmatig gedesinfecteerd met veilige middelen;
- c) diervriendelijke mogelijkheden hebben om veilig te laden en te lossen (laadklep met antigrip en zijwanden);
- d) bescherming bieden aan schadelijke invloeden van het weer en de sterke weersschommelingen voor de dieren (geen tocht en of lekkage);
- e) over voldoende ventilatiemogelijkheden beschikken zodat voldoende ventilatie ook daadwerkelijk gewaarborgd kan worden (de lucht in het gehele diercompartiment dient tijdens de reis en het gesloten zijn van het diercompartiment per uur 1 x ververst te worden);
- f) een bodem hebben die sterk genoeg is om het gewicht van de betreffende dieren te dragen en waarop de dieren niet uit kunnen glijden;
- g) met een voldoende hoeveelheid stro of andere (vochtopnemende) bedekking te zijn behandeld;
- h) zijn voorzien van een zijbescherming, die sterk genoeg is om rek en verbuiging door massa te voorkomen;
- i) deuren, luiken, hekken of poorten hebben die goed af te sluiten en te zekeren zijn en niet per ongeluk open kunnen gaan tijdens het transport;
- j) makkelijk toegankelijk te zijn voor de dieren tijdens laden en lossen.

Verder dienen de herbivoren beschikking te hebben over hooi om de spijsvertering op gang te houden. Bij ritten langer dan 4 uren dient er een stop gemaakt te worden om de dieren te voorzien van water.

2.4 Huisvesting

Tijdens de berekening van het te gebruiken kooioppervlak worden de volgende begrippen bepalend geacht: het foeragegedrag, de soort, het gewicht, de grootte, de leeftijd en de aard van het dier. Primair is het van belang dat de huisvesting voorziet in het juiste klimaat en de veiligheid voor mens en dier.

Temperatuur

De meeste Europees geboortige dieren zijn goed bestand tegen temperatuurwisselingen. Het is, behalve wanneer specifiek aangegeven, niet noodzakelijk onderkomens te verwarmen. Wel dient er een minimum temperatuur te zijn van 0°C. Lagere temperaturen zijn slechts toegestaan bij dieren die anders te vroeg van vacht wisselen.

Isolatie/Ventilatie

Een lage temperatuur is voor de meeste dieren zoals gezegd niet het grootste probleem. Tocht en een te hoge temperatuur kunnen daarentegen voor vele dieren tot problemen leiden. Hiertoe is het noodzakelijk om met name transporten dusdanig uit te rusten dat beide zaken voorkomen worden. Ventilatiesystemen bij het houden van dieren in afgesloten ruimtes voor het toelaten van verse lucht zijn een vereiste.

Licht

Indien dieren slechts binnen gehouden worden, dient er minimaal een lichtinval van 50 lux te zijn tijdens daglichturen. Schaduwplaatsen zijn noodzakelijk.

Opbouwen afbraak van de dieronderkomens

De bedrijfsvoering van het transport en het op- en afbouwen moet zodanig zijn ingericht, dat de dieren in totaal maar beperkte tijd in het gesloten transportmiddel staan.

Voorstellingsgereed maken

De dieren mogen bij huisvesting meer dan 200 meter van de circustent verwijderd, maximaal een uur voor het optreden in een transportmiddel dichterbij circusterrein gereden worden en ze dienen direct na hun act terug te keren naar hun huisvesting en daarin overgezet te worden. In andere gevallen kunnen de dieren vlak voor hun optreden naar het circus.

De winterkwartieren

Dezelfde criteria voor het houden van de dieren op reis moeten tijdens het winterkwartier worden aangehouden. Hier moet regelmatig op worden geïnspecteerd.

2.5 Verzorging

De verzorging van dieren is een dagelijks terugkerend ritueel waarbij de gebruikelijke zaken aan de orde komen, zoals het dagelijks verwijderen van uitwerpselen en het aanbieden van gepaste voeding en vers drinkwater. Ook de verzorging van tanden, hoeven etc. dient met gepaste regelmaat te geschieden. Ook tijdens de verzorging dient men zich bezig te houden met de training en communicatie. De verantwoordelijkheid voor de verzorging ligt bij de dompteur.

Alle gebruikte materialen waar de dieren mee in contact komen mogen geen schade, pijn of letsel veroorzaken aan de dieren en hun gezondheid.

Mest(opslag) dient te geschieden op het circusterrein, in een lekvrij transportmiddel dat op de door de lokale overheid aangewezen locatie geleegd kan worden. Eisen rondom plaatselijke milieuverordeningen zijn dwingend.

Bij ziekte dient een dierenarts opgeroepen te worden, die eventueel ook het gebruik van geneesmiddelen bepaalt. Het is niet toegestaan dieren te mutileren (d.w.z. leewieken, nagels en/ of tanden verwijderen dan wel afvijlen etc.) anders dan vanuit veterinaire oogpunt.

Overlijden

Bij overlijden kan op navolgende wijze kan over het kadaver worden beschikt:

- 1) Zoals omschreven in een eventuele ministeriële ontheffing;
- 2) Vernietiging via een destructiebedrijf;
- 3) Na sectie kan het dier afgestaan worden aan de veterinaire wetenschap, met het doel als oefenstuk te dienen voor studenten in opleiding en/ of met het doel (delen) te prepareren voor nader wetenschappelijk veterinaire onderzoek;
- 4) Het dier kan ter crematie worden aangeboden aan een dierencrematorium.

De doodsoorzaak dient te allen tijde schriftelijk te worden vastgelegd en ondertekend door een veterinaire met inbegrip van de benodigde herkenbaarheidsgegevens.

- 1) De doodsoorzaak dient te worden ingeschreven op de stamkaart;
- 2) Het sectieverslag dient als bewijsstuk te worden toegevoegd aan de stamkaart.

Het afmaken van dieren die volledig gezond zijn maar overcompleteet is verboden.

Fokken

Er mag slechts gefokt worden binnen een circuseronderneming als de herkomst van beide ouderdieren via de stamkaart bekend is en indien het/de jong(en) binnen 7 weken na geboorte voorzien wordt (en) van een niet verwijderbaar merkteken. Geschreven bewijsmateriaal moet voorafgaand aan het fokken worden verstrekt met daarbij het adres van de plaatsing van de jongen na hun geboorte.

2.6 Voeding

De dieren zouden naar hun specifiek aangewezen voedselbehoeften moeten worden gevoed: dit betreft dan met name het voeren van diervoeding die opgebouwd is uit natuurlijke grondstoffen zoals dieren dat zelf zouden kunnen verkrijgen in het wild. Bijvoorbeeld voor carnivoren vlees aan het been en gevogelte, bij herbivoren voldoende vezelrijk ruwvoer zoals hooi, stro en takken van daarvoor geschikte bomen. Als dieren niet conform hun specifieke voedselbehoeften worden gevoerd, kunnen hieruit fysieke en psychologische problemen voortvloeien.

Het aantal voedingen per dag wordt bepaald door de behoeften van de desbetreffende soort en zijn leefomgeving. De hoeveelheid voedsel is afhankelijk van de voedingswaarde van het voer, de grootte van het dier en de inspanningen die het dier verricht. Al het voedsel dat aan dieren wordt aangeboden moet schoon, vers, en geschikt voor het individu zijn. Snelle voedselveranderingen (zoals merkveranderingen bij hoefdierenbrok) moeten worden vermeden; overgangen dienen geleidelijk te worden ingevoerd.

Opslag en aan- en afvoer van vlees dient te worden geregistreerd middels een in- en uitslagregister overeenkomstig de wet en regelgeving.

De hoeveelheid beloningsvoedsel dient men van het hoofdvoer af te trekken i.v.m. vervetting/overgewicht. Bij de plantenetters dienen in ieder geval takken en twijgen standaard deel uit te maken van het rantsoen (ruwvezel).

2.7 Registratie

Per dier dient een stamkaart bijgehouden te worden met zo compleet mogelijk de navolgende gegevens:

- a) Soort (gemeenschappelijke en wetenschappelijke naam) : Engels, Duits, Latijn;
- b) Naam en geslacht;
- c) Identificatiegegevens van b.v. chip, merk-, oor-, ringnummer of tatoeage;
- d) Eventueel CITES- nummer;
- e) Geboortedatum of (geschatte) leeftijd;
- f) Naam fokker, geboorteplaats, naam vader en moeder;
- g) Datum van aankoop/ binnenkomst;
- h) Vorige eigenaren, namen en data;
- i) De datum van vertrek en de plaats van bestemming (bij verkoop of afstand);
- j) De curatieve en preventieve veterinaire gegevens van het dier inclusief behandeldata en behandelend persoon;
- k) Lichamelijke kenmerken, eventueel met individueel kenmerkende foto;
- l) Bijzonderheden;

- m) Eventueel de datum van overlijden en de doodsoorzaak.

Zie ook: bijlage Voorbeeld paspoort

2.8 Pensionering, publiekscontact, veiligheid

Pensionering

Er dienen voorzieningen getroffen te worden voor de opvang van dieren die niet meer kunnen werken. In het winterkwartier dient het dier rust te krijgen maar ook voldoende faciliteiten voor beweging. Verder gelden hier dezelfde activiteitsnormen als tijdens het reizend seizoen.

‘Gepensioneerde’ dieren kunnen slechts meereizen indien ze een essentieel onderdeel vormen van een sociale groep, of indien er sprake is van ‘heimwee’ en het voor het welzijn van het betrokken dier dus beter is dat het meereist met de groep en/of het circus.

Publiekscontact

Publiek dient op veilige afstand van de dierenverblijven te worden gehouden met hekken en waarschuwingstekens. De barrières om mensen afstand te laten houden, dienen een minimumafstand van 2 meter van het dierenverblijf te hebben, bij dieren die geacht worden gevaarlijk te zijn.

Bij gecontroleerd contact door publiek dient altijd een hoofdverzorger of trainer aanwezig te zijn.

Veiligheid en reddingsplannen

Hierin wordt omschreven hoe te handelen in geval van calamiteiten zoals brand, stormschade, wateroverlast etc. Voor dieren die voor het programma tijdelijk zijn gehuurd wordt specifieke een analyse gemaakt van ontsnappingsmogelijkheden en de risico's t.a.v. de omgeving.

Er is telefoonlijst voorhanden waarop is vermeld wie wanneer op de hoogte moet worden gesteld: politie, brandweer, ambulance, dierenarts, organisaties met deskundigheid op het vangen van ontsnapte dieren (soort specifiek).

3. Regels per diersoort

1. Hoefdieren
2. Zeezoogdieren
3. Roofdieren
4. Vogels
5. Landbouw(huis)dieren
6. Reptielen

3.1 Hoefdieren

Onevenhoevigen

Soort	Paard/Pony/Ezel
Latijnse naam	Equus caballus / Equus n.n. / Equus asinus
Stokmaat	0,60 tot 1,80 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Paard: Box in transportmiddel of een staltent, afmeting tenminste 2x de stokmaat ² per dier. Pony: Box in een staltent, 2x de stokmaat ² of 2,5x2,5meter Ezel: Box in een staltent, 2x de stokmaat ² of 2,5x2,5meter In alle gevallen dient de bodem bedekt te zijn met stro.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Wanneer de standaard boxmaat niet gehaald wordt, dient een paddock aanwezig te zijn van tenminste 100m ² voor ten hoogste 5 dieren. Voor elk extra dier moet 10 m ² meer beschikbaar zijn. Minimale verblijftijd = 2 uur per dag.
Minimum aantal dieren	2. Mag ook van andere soort.
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede en geen haver maar een goede kwaliteit paardenbrok/ krachtvoer welke de benodigde vitamines en mineralen bevat als bijvoer. Weidegang dient voor ezels bijvoorkeur beperkt te worden, om te voorkomen dat het voederaanbod te rijk wordt.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste, tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foeragegedrag	grazers
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan.
Overgangsfase	Standhuisvesting in staltent toegestaan. Bij mooi weer overdag aan spit en ketting toegestaan.

Soort	Zebra
Latijnse naam	Equus burchelli, Equus zebra zebra, Equus zebra harmannae, Equus grevyi
Stokmaat	1,20 tot 1,40 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportmiddel of staltent waarvan de bodem bedekt is met stro met een minimale afmeting per dier van 2x de stokmaat ² (= in het kwadraat)
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	25 m ² per dier. Minimale verblijftijd = 2 uur per dag.
Minimum aantal dieren	2. Mag ook van andere soort.
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede. Paardenbrok als bijvoer.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste, tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foerageergedrag	Grazers
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan.
Overgangsfase	Boxhuisvesting in staltent toegestaan.

Evenhoevigen

Soort	Huisrund, Gayal, Yak, Bultrund
Latijnse naam	Bos taurus ssp, Bos gaurus ssp, Bos grunniens ssp, Bos primigenius taurus ssp.
Kop – romplengte	1.80 tot 3.50 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Box, afmeting 12m ² per dier met stro als bodembedekking, in transportmiddel of een staltent.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Minimale paddock afmeting 20m ² per dier tot een aantal van 5, voor elk bijkomend dier 10m ² meer. Minimale verblijftijd = 2 uur per dag.
Minimum aantal dieren	2. Mag ook van andere soort.
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede. Runderbrok als bijvoer. Om diarree te voorkomen dient gedurende het gehele reizende seizoen dezelfde brok gevoerd te worden.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste, tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foerageergedrag	Grazers
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan.
Overgangsfase	Standhuisvesting in staltent toegestaan.

Eelthoevigen

Soort	Kameel, Dromedaris, Lama, Guanaco, Alpaca
Latijnse naam	Camelus bactrianus ssp, Camelus dromedarius ssp, Lama glama ssp, Lama guanicoe ssp, Glama pacos ssp
Kop – romplengte	Grote soorten tot 3m, kleine soorten 1.25 tot 2. meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Kameel/ dromedaris: <u>Groepshuisvesting</u> in een staltent of transportmiddel met 12 m ² voor het 1 ^e dier en 4m ² extra per bijkomend dier. <u>Boxhuisvesting</u> : 12 m ² per dier. Lama, alpaca en guanaco: <u>Groepshuisvesting</u> in een staltent of transportmiddel met 8 m ² voor het 1 ^e dier en 2 m ² extra per bijkomend dier. <u>Boxhuisvesting</u> : 8 m ² per dier.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Paddock Kameel/ dromedaris: Tot 3 dieren 50 m ² per dier, daarna per bijkomend dier 25m ² extra. Paddock lama, alpaca en guanaco: Tot 3 dieren 25m ² per dier daarna per bijkomend dier 15 m ² extra. minimale verblijftijd = 4 uur per dag.
Minimum aantal dieren	2. Mag ook van andere soort.
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede. Runderbrok als bijvoer. Om diarree te voorkomen dient gedurende het gehele reizende seizoen dezelfde brok gevoerd te worden.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste, tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foerageergedrag	Grazers en bladeters
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan.. Bij het werken met kameel- en/of dromedarishengsten dient rekening gehouden te worden met bronstperioden. I.v.m. karakterologische veranderingen a.d.h.v. hormoonhuishouding is het werken met hengsten van kamelen en dromedarissen in

	deze periode af te raden.
Overgangsfase	Standhuisvesting in staltent toegestaan. Bij mooi weer overdag aan spit en ketting toegestaan.

Specialistische soorten even- en onevenhoevigen

Deze soorten mogen slechts door dompteurs/dresseurs worden gebruikt welke een ruime ervaring hebben met hoefdieren zoals eerdergenoemd. Slechts dan kan er een vorm van waarborg gegeven worden m.b.t. een goede omgang met deze dieren. Deze dieren hebben veelal ook een specifiek transport nodig vanwege hun formaat of vanwege temperatuseisen.

Soort	Bizon
Latijnse naam	Bison bison
Kop – romplengte	Tot 3.50 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Box, afmeting 12m ² per dier met stro als bodembedekking, in transportmiddel of een staltent.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Minimale paddock afmeting 20m ² per dier tot een aantal van 5 voor elk bijkomend dier 10m ² meer. Minimale verblijftijd = 2 uur per dag.
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede. Runderbrok als bijvoer. Om diarree te voorkomen dient gedurende het gehele reizende seizoen dezelfde brok gevoerd te worden.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste, tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foerageergedrag	Grazers
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan. I.v.m. veiligheid dieren in de nacht insluiten .
Overgangsfase	Standhuisvesting in staltent toegestaan.

Soort	Giraf
Latijnse naam	Giraffa camelopardalis ssp
Lengte / hoogte	4.5 tot 6 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportmiddel of stal met minimaal 12 m ² per dier die tot minimaal 15°C verwarmd kan worden, bedekt met stro. Dier(en) dien(t)(en) volledig overeind te kunnen staan.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Paddock, aangesloten op het transportmiddel van minimaal 250 m ² voor 1 tot 3 dieren.
Minimum aantal dieren	1. Het is mogelijk om giraffen in combinatie met andere dieren te houden zoals zebra's, runderen, kamelen of loopvogels.
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede, eventueel runderbrok als bijvoer. Verse takken dienen dagelijks te worden aangeboden. Hooi kan vervangen worden door luzernehooi. Voer dient op ooghoogte te worden aangeboden.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste, tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foeragegedrag	Bladeters
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan. De transportwagen kan het beste worden uitgevoerd met een hydraulisch verlaagbare bovenkant waardoor men bij hindernissen, zoals viaducten en tunnels, de wagen tijdelijk kan verlagen. Het is echter vereist deze periodes zo kort mogelijk te houden en zo weinig mogelijk noodzakelijk te maken door het kiezen van een alternatieve route. De laadklep mag geen steil vlak zijn i.v.m. onvermogen van het dier. Een lichte hellingshoek van maximaal 20 graden. I.v.m. veiligheid dieren in de nacht insluiten.
Overgangsfase	Niet anders toegestaan.

Soort	Witte of Breedlip neushoorn
Latijnse naam	Ceratotherium simum
Kop- romplengte	Tot 3.75 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportmiddel of stal met 20 m ² per dier die tot minimaal 15° C verwarmd kan worden met stro als bodembedekking.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Paddock, aangesloten op het transportmiddel van minimaal 125m ² per dier
Minimum aantal dieren	1
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede. Runderbrok als bijvoer. Om diarree te voorkomen dient gedurende het gehele reizende seizoen dezelfde brok gevoerd te worden.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste, tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foeragegedrag	Grazers en bladeters
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan. Het kan verstandig zijn om vanwege het formaat van deze dieren een transport te maken waar het dier van twee zijden in en uit kan lopen. Hierdoor hoeft het dier zich in sommige situaties niet om te draaien in zijn eigen wagen. Dit kan namelijk tot verwondingen leiden. De hekken van de paddock dienen geconstrueerd te worden met een naar binnen staande hoek van 70 graden op een vloerplaat van metaal. I.v.m. veiligheid dieren in de nacht insluiten.
Overgangsfase	Niet anders toegestaan.

Soort	Nijlpaard
Latijnse naam	Hippopotamus amphibius
Kop – romplengte	Tot 4 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportmiddel dat met stro als bodembedekking tevens nachtverblijf is. Wagen van minimaal 20 m ² met de mogelijkheid om tot minimaal 15° C te verwarmen. Er dient voor het dier een waterbassin beschikbaar te zijn dat groot genoeg is voor het dieren om zich in om te draaien en geheel in onder te dompelen.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Paddock van 125m ² per dier, ieder dier meer + 50m ²
Minimum aantal dieren	1
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede. Runderbrok als bijvoer. Om diarree te voorkomen dient gedurende het gehele reizende seizoen dezelfde brok gevoerd te worden. Brood, groente en fruit dagelijks op het menu.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste, tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foerageergedrag	Grazers
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan. De hekken van de paddock dienen geconstrueerd te worden met een naar binnen staande hoek van 70 graden op een vloerplaat van metaal.
Overgangsfase	Niet anders toegestaan.

Soort	Dwergnijlpaard
Latijnse naam	Choeropsis liberiensis
Kop- romplengte	Tot 1.75 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportmiddel of box met 12 m ² per dier die tot minimaal 15° C verwarmd kan worden en met stro bedekt is. Er dient daarnaast een waterbassin beschikbaar te zijn dat groot genoeg is voor de dieren om zich in om te draaien en geheel in onder te dompelen.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Paddock van 75m ² per dier, ieder dier meer + 30m ²
Minimum aantal dieren	1
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede Runderbrok als bijvoer. Om diarree te voorkomen dient gedurende het gehele reizende seizoen dezelfde brok gevoerd te worden. Brood, groente en fruit dient dagelijks gevoerd te worden.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foeragegedrag	Grazers
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan. De hekken van de paddock dienen geconstrueerd te worden met een naar binnen staande hoek van 70 graden op een vloerplaat van metaal.
Overgangsfase	Anders niet toegestaan,

Soort	Indische en Afrikaanse Olifant
Latijnse naam	Loxodonta africana, Elephas maximus.
Kop – romplengte	Tot 7,5 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Stal tent op plankier, die tot minimaal 15° C verwarmd kan worden, met 100 m ² voor 1-3 dieren en voor elk volgend dier +20 m ² meer Aan de ketting dient elk dier minstens 2,5 x 4 m van elk ander dier verwijderd te zijn.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Paddock afgezet met schrikdraad van 250m ² voor 1 tot 3 dieren, ieder dier meer + 20m ² minimaal 6 uur onder toezicht, wanneer de weersomstandigheden dit toelaten.
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede. Brood, fruit en groente staan dagelijks op het menu. Tijdens de paddockuren dienen de dieren over verse takken te beschikken.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste. Daar waar de gemeentes toestemming geven moet een dagelijkse wandeling uitgevoerd worden. Alternatief is een zwempartij in meer of zee. Tevens dienen takken en twijgen als bezigheids voeding.
Foeragegedrag	Grazers en bladeters
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan. Verzorging van huid en voeten dient dagelijks te geschieden.
Overgangsfase	Niet anders toegestaan.

Soort	Elandantilope
Latijnse naam	Taurotragus oryx ssp
Kop- romplengte	Tot 3 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportmiddel of staltent met 12 m ² per dier dat met stro als bodembedekking tevens nachtverblijf is.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Paddock met 125m ² per 2 dieren, ieder dier extra + 60m ²
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	Hooi van het vorige jaar en later in het seizoen vers gras van de tweede snede. Runderbrok als bijvoer. Om diarree te voorkomen dient gedurende het gehele reizende seizoen dezelfde brok gevoerd te worden. Verse takken dienen dagelijks te worden aangeboden. Hooi kan vervangen worden door luzernehooi.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste, tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foerageergedrag	Grazers en bladeters
Bijzondere bepalingen	Aanleg van de piste: wanneer er op verhard terrein (theaterpodium) gespeeld wordt, dient er een zand- en/of kleilaag van minimaal 10 centimeter te worden aangebracht. Andere materialen zoals gebruikt bij paardensportevenementen, zoals kokosmatten en hiervoor ontwikkelde rubbervloeren zijn eveneens toegestaan.
Overgangsfase	Boxhuisvesting in staltent toegestaan.

3.2 Zeezoogdieren

Soort	Zeeleeuw (Californische & Pategonische) , zeebeer
Latijnse naam	Zalophus California, Otaria flavescens, Arctocephalus spp.
Kop- romplengte	Tot 2.5 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportwagen met bassin van minstens 4,0 x 2,2 x 1,0 m (8,8 m ³) voor 2 dieren voor elk dier meer geldt dat er minstens nog 2 m ³ extra noodzakelijk is Per dier dient er een droge ligplaats aanwezig te zijn van 2 m ² .
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Op de speelplaats is een extra zwembad noodzakelijk. Hierin zouden de dieren overdag in moeten worden gehouden. Voor maximaal 4 dieren moet het zwembad een diepte van minstens 1,2 m en een oppervlakte van minstens 50 m ² hebben, plus voor elk bijkomend dier 5 m ² extra. Het zwembad moet rechthoekig zijn met een duidelijk langere kant en moet aan een ligplaats van minstens 2 m ² voor elk dier zijn verbonden.
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	Vis. Wanneer de dieren in zuiver zoetwater worden gehouden dient men dagelijks keukenzouttabletten in de voervissen te stoppen.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foeragegedrag	Jagers
Bijzondere bepalingen	Bij lange afstanden tussen standplaats en de piste verdient het aanbeveling de dieren mobiel naar de piste te rijden. Het is noodzakelijk het water in het bassin continu te filteren door zowel mechanische als biologische filtering. Dit om een hoge milieubelasting te voorkomen.
Overgangsfase	Een rond bassin is toegestaan

3.3 Roofdieren

Katachtigen

Algemeen

Katachtige roofdieren hebben als één van de belangrijkste kenmerken dat ze van nature lui zijn en zo'n 18 uur per dag rusten. Zeker wanneer ze hun water en voedsel opgediend krijgen. Daarnaast hebben deze dieren een korte spanningsboog, ze zijn dus van nature nauwelijks actief buiten hun foerageeractiviteit. Deze wetenschap maakt de leeuw, de tijger, de panter, de jaguar en de poema (mits ze in gevangenschap geboren zijn) geschikt om in een circus te werken.

- Qua behuizing dient rekening gehouden te worden met het feit dat dieren gesepareerd kunnen worden.
- Naast de transportwagen dient er op iedere standplaats een vrije uitloop gebouwd te worden.
- De circusdirecties die met roofdieren willen werken, dienen zelf een ontheffing voor het vervoeren en vervoederen van categorie 2 en 3 vlees te hebben. Het voederen van alleen witvlees is verboden. Slechts de verhouding 30% witvlees en 70% roodvlees is toegestaan.
- Varkensvlees is verboden tot de entingen tegen Aujeszky (varkensziekte die ook bij roofdieren aanslaat) niet meer verplicht zijn.
- Er dient een voer- en rustdagen schema gevolgd te worden, waarbij minimaal een dag per week geen voer wordt verstrekt.
- Voederen dient gescheiden te geschieden.
- Bij tijgers en jaguars dient een bassin aanwezig te zijn. De verversing van dit badwater dient dagelijks te geschieden.

Soort	Leeuw
Latijnse naam	Panthera Leo ssp.
Kop - romplengte	Tot 1.9 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportwagen: 12 m2 voor 1-2 dieren, voor elke volgend dier 4 m2 erbij. Hoogte minimaal 2 meter.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Buitenkooi 50 m2 tot 5 dieren, voor elke volgend dier 5 m2 meer Minimale verblijftijd = 4 uur.
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	Roodvlees aan het bot, minimaal 50% aangevuld met een vitaminen en mineralensupplement (carnimix) Geen varkensvlees!
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foeragegedrag	Jagers

Soort	Tijger
Latijnse naam	Panthera tigris ssp.
Kop- romplengte	Tot 2.8 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportwagen: 12 m2 voor 1-2 dieren, voor elke volgend dier 4 m2 erbij. Hoogte minimaal 2 meter.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Buitenkooi 50 m2 tot 5 dieren, voor elke volgend dier 5 m2 meer Minimale verblijftijd = 4 uur. Bassin: 2x 2 m en minimaal 50 cm diep Alternatief; douche installatie.
Minimum aantal dieren	1
Voedsel	Roodvlees aan het bot, minimaal 50% aangevuld met een vitaminen en mineralensupplement (carnimix). Geen varkensvlees.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foeragegedrag	Jagers

Soort	Poema
Latijnse naam	Felis concolor ssp.
Kop- romplengte	Tot 1.6 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportwagen: 12 m2 voor 1-2 dieren, voor elke volgend dier 4 m2 erbij. Hoogte minimaal 2 meter.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Buitenkooi 50 m2 tot 5 dieren, voor elke volgend dier 5 m2 meer Minimale verblijftijd = 4 uur.
Minimum aantal dieren	1
Voedsel	Roodvlees aan het bot, minimaal 50% aangevuld met een vitaminen en mineralensupplement (carnimix). Geen varkensvlees.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foerageergedrag	Jagers

Beren

Soort	Baribal of zwarte beer/ kraagbeer
Latijnse naam	Ursus americanus ssp, Ursus thibetanus
Kop- romplengte	Tot 2m
Soort en grootte nachthuisvesting	Kooi of transportwagen met 24 m ² voor 1-2 grote beren met een lichaamslengte van meer dan 2 m, bij kleinere dieren 12 m ² voor 1-2 dieren, voor elke volgend dier 6 m ² meer. Hoogte minimaal 2 meter.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	<i>Buitenkooi:</i> 75 m ² voor 1-2 dieren, en voor elke volgend dier 10 m ² meer. <i>Bassin:</i> een minimumoppervlakte van 2 x 2 m en minstens 80cm diep. Elke beer moet dagelijks minstens 6 uur toegang tot buitenkooi en zwembad hebben!!
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	Alleseters. Voedsel dient minimaal 5 maal per dag aangeboden te worden in de vrijloopkooi, verspreid over het gehele beschikbare terrein. Minimaal eenmaal per week dierlijke eiwitten.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foeragegedrag	Verzamelaars
Bijzondere bepalingen	Aan de hand van het dociele karakter van de Baribal is deze soort individueel afhankelijk geschikt voor het werken aan de longe.

Specialistische roofdiersoorten

Deze soorten mogen slechts door dompteurs/dresseur worden gebruikt welke een ruime ervaring hebben met roofdieren zoals eerdergenoemd. Slechts dan kan er een vorm van waarborg gegeven worden m.b.t. een goede omgang met deze dieren. Met name de zogenaamde gemengde nummers vallen hieronder.

Soort	Panter
Latijnse naam	Panthera pardus ssp.
Kop- romplengte	1.5 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportwagen: 12 m ² voor 1-2 dieren, voor elke volgend dier 4 m ² erbij. Hoogte minimaal 2 meter.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Buitenkooi 50 m ² tot 5 dieren, voor elke volgend dier 5 m ² meer Minimale verblijftijd = 4 uur.
Minimum aantal dieren	1
Voedsel	Roodvlees aan het bot, minimaal 50% aangevuld met een vitaminen en mineralensupplement (bv carnimix). Geen varkensvlees.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foeragegedrag	Jagers
Bijzondere bepalingen	Deze dieren zijn in staat om vanuit stilstand triangelssprongen te maken. Dit maakt het werken met deze dieren wezenlijk anders dan het werken met leeuwen of tijgers.

Soort	Jaguar
Latijnse naam	Panthera Onca spp.
Kop - romplengte	Tot 1.85 meter
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportwagen: 12 m2 voor 1-2 dieren, voor elke volgend dier 4 m2 erbij. Hoogte minimaal 2 meter.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	<i>Buitenkooi</i> 50 m2 tot 5 dieren, voor elke volgend dier 5 m2 meer <i>Bassin</i> : minimaal 2 x 2 meter, diepte 0.50 meter. Minimale verblijftijd = 4 uur.
Minimum aantal dieren	1
Voedsel	Roodvlees aan het bot, minimaal 50% aangevuld met een vitaminen en mineralensupplement (bv carnimix). Geen varkensvlees.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foeragegedrag	Jagers
Bijzonderheden	Deze dieren zijn in de regel zeer slecht betrouwbaar en vaak ook slecht gehumeurd.

3.4 Vogels

Loopvogels

Soort	Struisvogel, emoe, nandoe
Latijnse naam	Struthio camelus ssp., Dromaius ssp., Rhea americana ssp.
Lengte/ hoogte	tot 2.75 m
Soort en grootte nachthuisvesting	Transportwagen of stal tent met minimaal 4 m ² per dier.
Daghuisvesting en minimale verblijftijd	Paddock 30m ² tot twee dieren, per dier extra 10m ² Minimale verblijftijd = 4 uur.
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	Om voor deze dieren voldoende activiteit te ontwikkelen verdient het aanbeveling om de dieren met bix over de gehele paddock verspreid te voeren.
Manier van dressuur	Dieren dienen via geleide gang of mobiele kooi naar de piste gebracht te worden.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foeragegedrag	Pikkers
Bijzondere bepalingen	Gezien het feit dat deze dieren nauwelijks te gebruiken zijn binnen het kader van dressuur en daarom slechts te gebruiken binnen een “exotenparade” tijdens het programma, geeft dit onvoldoende bewegingsvrijheid voor de dieren. Daarom de basis voor de maat van de paddock en de wijze van voedselaanbieding.
Overgangsfase	Boxhuisvesting in staltent toegestaan.

Kromsnavel

Algemeen

Het sociale en nieuwsgierige karakter maar zeker ook het hoge lerende vermogen van deze vogels maakt deze diergroep geschikt om binnen het circus mee te werken.

- De groep kromsnavel dient te allen tijde paarsgewijs gehouden te worden.
- Er dient een vrij toegankelijke, tochtvrije ruimte te zijn met een minimumtemperatuur van 15°C.
- De dieren de beschikking te hebben over een buitenvlucht.
- De dieren mogen geen pinda's i.v.m. vervetting en GEEN avocado i.v.m. vergiftiging.
- De hoeveelheid zonnebloempitten in het voer mag niet meer dan 10% zijn.
- Toegang tot sepia (=rugschild van een inktvis) en een bakje grit voor een optimale spijsvertering zijn een vereiste.

Nadere voorwaarden die aan een buitenvlucht gesteld worden:

Zitplaatsen (stokken) moeten bestaan uit natuurlijke takken met een ongelijke diameter, die geen schurend oppervlak mogen hebben.

Er dient minstens één zitplaats (stok) per vogel in de kooi te zijn, die zo hoog boven de vloer van de kooi is aangebracht, dat alle staartveren van de vogel minstens 6 centimeter boven de vloer van de kooi zijn. Dit ongeacht de houding van de vogel.

Als de soort, die in een kooi wordt gehouden kan vliegen, moeten de afmetingen van de kooi voor die vogel zodanig groot zijn, dat ze een vlucht kan maken binnen de kooi van 5 rustige vleugelslagen in de lengte van de kooi.

Als de soort die in de kooi gehouden wordt kan vliegen, moet de kooibreedte minstens 1,5 keer de draagwijdte van een volwassene van die soort zijn. Voor elke extra vogel zou de breedte met minstens met de helft van de draagwijdte van een volwassen vogel van die soort moeten worden vergroot.

Soort	Ara
Latijnse naam	Ara ssp.
Lengte	Tot 1 m (incl staart)
Soort huisvesting	Binnen volière met een minimum temperatuur van 15° en een buiten volière
Minimum aantal dieren	2 in koppel
Voedsel	Papegaaien-/aravoer + vitamine / mineralensupplement, fruit, bessen en af en toe verse wilgentakjes of onbespoten fruittakjes. Dagelijks verstrekt in de verhouding groenvoer/krachtvoer : 50 - 50. De dagelijkse hoeveelheid is afhankelijk van de grootte van het dier en de bewegingsmogelijkheden. <i>Het voer van een ara moet uit de volgende percentages bestaan: eiwit :13,7%, verteerbaar ruw eiwit: 11,5%, vet: :15,2%, ruwe celstof: 7,7%, vocht :7,6%, as :3,0%, verteerbaarheid : 83,9%</i>
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foerageergedrag	Verzamelaars

Soort	Kaketoe
Latijnse naam	Familie: Cacatuidae
Lengte	Tot 50 cm
Soort huisvesting	Binnen volière met een minimum temperatuur van 15° en een buiten volière.
Minimum aantal dieren	2 in koppel
Voedsel	Droge granen en zaden, fruit en af en toe verse wilgentakjes of onbespoten fruittakjes en gekookte peulvruchten. Eenmaal per dag, 's ochtends of in de namiddag, verstrekt in de verhouding groenvoer / krachtvoer : 50 - 50. De dagelijkse hoeveelheid voedsel is afhankelijk van de grootte en de bewegingsmogelijkheden van de kaketoos. Kooivogels die weinig beweging hebben en kleinere soorten moeten ongeveer 80 gram granen en zaden en ongeveer dezelfde hoeveelheid fruit krijgen.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foerageergedrag	Verzamelaars

Soort	Amazonepapegaai/Grijze roodstaart/ Parkietachtigen
Latijnse naam	Familie: amazone ssp. <i>Psittacus erithacus</i> ssp.
Lengte	Tot 60 cm (incl. staart)
Soort huisvesting	Volière met een minimum temperatuur van 15 °C en buitenvlucht.
Minimum aantal dieren	2 in koppel
Voedsel	Dagelijks een bakje gemengd zaad (witzaad, millet, lijnzaad, negerzaad); minimaal 35% van de voeding aangevuld met eivoer, kiemzaad, stukjes appel, peer en bessen. Tevens een kalkblokje met jodium om de kans op een schildklierafwijking te verminderen. Verder 2 x per week 1 takje trosgierst. <i>Het voer moet uit de volgende percentages bestaan: eiwitgehalte: 12 à 19 % , vet: 4 à 6 % , ruwe vezels: 4 à 5 %,calcium /fosfor: 1,5 à 2 % van het dieet. Dagelijks vitamine A.: 200 à 400 I.E. en Vitamine D3 : 20 à 40 I.E.</i>
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foeragegedrag	Verzamelaars

Overige vogelsoorten

Soort	Kip/duif/eend/gans
Latijnse naam	<i>Gallus gallus domesticus</i> , orde: Columbidae
Soort huisvesting	Paddock of volièrre met binnenruimte. Zandbad van 0,50 m2 voor kippen en duiven Bassin van 4m2 en 0,50 m diep voor eenden en ganzen.
Afmetingen huisvesting en minimum buiten verblijftijd	<i>Binnenruimte Kippen en Eenden:</i> minimum hoogte 1,5 m, 1-3 dieren per m2 plus minimaal 20 cm zitstok per kip. <i>Binnenruimte Ganzen:</i> 2 m2 per dier tot 2 dieren, voor elk dier meer 1 m2 minimum hoogte 1,5 m <i>Kippen buiten:</i> 4 m2 per dier <i>Eenden buiten:</i> 4,5 m2 per eend <i>Ganzen buiten:</i> 15 m2 per gans 8 uur per dag
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	Voor deze dieren zijn gangbare voeders in de handel. Bij de kippen en duiven is het van belang dat er continu drinkwater ter beschikking staat.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste.
Foerageergedrag	Scharrelaars
Bijzondere bepalingen	's Nachts ophokken, behalve wanneer ze in een staltent zijn ondergebracht. Het combineren van soorten is geen probleem wanneer het totaal aantal dieren van de combinatie als maatgevend wordt gezien.

3.5 Landbouwhuisdieren en huisdieren

Binnen deze groep geven wij geen uitgebreide omschrijvingen daar er vele rassen zijn die allemaal onder de noemer gedomesticeerd vallen. Wel geven wij minimale huisvestingsnormen aan voor het houden van deze dieren. Dit ondanks het feit dat deze regels voor de genoemde soorten bestaan vanuit de landbouwwereld.

Soort	Geit/schaap
Latijnse naam	Capra hircus ssp., Ovis aries ssp.
Soort huisvesting	Stal met aangrenzend paddock
Afmetingen huisvesting	Stal: Elk dier moet een schone en droge ligruimte hebben, bestrooid met voldoende en droog stro van minimaal 1,5 m ² per dier. Paddock: tot 2 dieren minimaal 6m ² , voor elk dier meer dient 1,5m ² te worden toegevoegd. De dieren dienen te allen tijde de beschikking te hebben over een schuil mogelijkheid (stal of transportwagen)
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	<u>Geit</u> : onbeperkt gras/ hooi en stro, dagelijks wat takken/ twijgen en een geitenkorrel. Het voeren van schapenbrokken aan geiten is af te raden omdat geiten een hoger koperbehoefte hebben. <u>Schaap</u> : onbeperkt hooi of gras en stro met daarnaast dagelijks ± 150 gram schapenkorrel. Het voeren van geitenbrokken aan schapen is af te raden juist vanwege de gevoeligheid voor koper.
Minimaal vereiste inspanning per dag	Tweemaal daags in de piste tenzij weidegang kan worden aangeboden.
Foeragegedrag	Grazers/ knabbelaars
Bijzondere bepalingen	Het aan de pin houden van deze dieren is slechts toegestaan op grasondergrond.
Overgangsfase	Standhuisvesting in staltent toegestaan. Bij mooi weer overdag aan spit en ketting toegestaan.

Soort	Varken
Latijnse naam	Famillie: Suidae
Soort huisvesting	Paddock. Het dier moet 3x per week in de modder kunnen wentelen. Aparte bak op houten plankier met stro toegestaan.
Afmetingen huisvesting	Er dient per 1 tot 2 dieren minimaal 8m ² ter beschikking te zijn, voor elk dier meer dient 2m ² te worden toegevoegd. De dieren dienen te allen tijde de beschikking te hebben over een schuil mogelijkheid met minimaal 3m ² per dier (transportwagen of stal)
Minimum aantal dieren	2
Voedsel	Gras, hooi en groenvoer met aanvullend varkensvoer. Eventueel wat brood en graan. Groente en fruit. Dit wordt meerdere malen per dag verspreid over de paddockvloer aangeboden.
Minimaal vereiste inspanning per dag	2x daags in de piste tenzij weidegang kan worden geboden
Foeragegedrag	Scharrelaar/verzamelaar
Bijzondere bepalingen	Varkenspest is reden om niet te mogen reizen Antiwoetringen of -ijzers zijn verboden.

Knaagdieren

Hieronder worden de volgende soorten verstaan: ratten, muizen en konijnen. Voor deze soorten zijn de gangbare huisvestingen en voedingen, zoals verkrijgbaar in diverse dierenspecialzaken, van toepassing.

Honden en Katten

Met betrekking tot de huisvesting van honden en katten willen wij verwijzen naar het honden- en kattenbesluit in bijlage III. Hier vindt u de relevante artikelen over huisvesting uit dit besluit.

3.6 Reptielen

Slangen

Soort	Boa en Python
Latijnse naam	<i>Boa constrictor ssp.</i> , <i>Python Molurus bivittatus ssp.</i>
Lengte	Tot 10 m
Soort huisvesting	Terrarium
Afmetingen huisvesting	3 m ² voor het eerste dier, voor elk bijkomend dier 1 m ² erbij. Water gebied: 1 m ² met een volume van 0,3 m ³ per slang.
Bijzonderheden huisvesting	Om vervellingen voorspoedig te laten verlopen en het dier zijn eigen stralingswarmte intensiteit te laten regelen dient het terrarium tevens voorzien te zijn van een tak of boomstronk. Er dient een relatieve luchtvochtigheid te zijn van minimaal 60%. Er dient binnen de verblijven een minimum temperatuur te zijn van 20°C en er dient dagelijks een periode te zijn van minimaal 12 uur per dag aaneengesloten stralingswarmte. Gedurende deze periode dient er een minimum temperatuur te heersen van 26° C. De dieren dienen de beschikking te hebben over een waterbak waar het grootst gehouden dier in zijn geheel ondergedompeld in past. Het water dient dagelijks verversst te worden. Het terrarium dient vrij van tocht te zijn.
Minimum aantal dieren	1 - 3 per terrarium
Voedsel	Kleine dieren zoals knaagdieren, kwartelkuikens en eendagskuikens. Volwassen dieren moeten eenmaal per week gevoederd worden, eventueel om de week.
Minimaal vereiste inspanning	1 x per week in de hand
Foeragegedrag	Opportunistische jagers
Bijzondere bepalingen	Wanneer er met slangen wordt gewerkt dient men een aantal dieren “extra” te hebben dan welke tijdens de show gebruikt. Dit in verband met het voorkomen van een voedselritmestoornis daar het verteringsproces ca. 5 à 6 dagen in beslag neemt en er dan niet met de dieren gewerkt mag worden. Tevens dienen de dieren eerst tot rust te komen voor er gegeten kan worden. Slangen zijn tijdens hun vervelling en in de periode daarvoor moeilijk hanteerbaar en snel gestresst; in deze periode mag er niet met ze gewerkt worden. De dieren dienen tijdens een periode waarin niet gewerkt wordt, minimaal eenmaal per week gehanteerd te worden om stress te voorkomen.

Soort	Alligator
Latijnse naam	Mississippi Alligator
Lengte	Tot 6 m
Soort huisvesting	Liggedeelte met bassin.
Afmetingen huisvesting	Bassin: 4 m ² met een volume van 1,5 m ³ Ligplaats: 4 m ² per dier
Bijzonderheden huisvesting	De watertemperatuur dient minimaal 20°C te zijn in verband met de voedselvertering van deze dieren. Het water dient minimaal 1 maal per week volledig verversd te worden. Indien tijdens het transport het water uit het bassin wordt verwijderd is het om energietechnische redenen, raadzaam dit in tanks op te slaan binnen het verblijf zodat het water slechts weinig afkoelt. In het verblijf dient een luchttemperatuur van minimaal 27°C te heersen. Er dient minimaal 12 uur aaneengesloten per dag stralingswarmte gegarandeerd te zijn.
Minimum aantal dieren	1
Voedsel	1x per week rauw vlees aan het bot + vitamine en mineralen supplement.
Minimaal vereiste inspanning	1x per week
Foeragegedrag	Opportunistische jagers
Bijzondere bepalingen	Het transport naar de piste dient te gebeuren in kisten met bodemverwarming. Het verblijf buiten de transportkist dwz van het optreden mag maximaal 10 minuten zijn.

Verantwoording

Een werkgroep uit het Breed Overleg Circusdieren heeft deze regelgeving samengesteld. De werkgroep bestond uit Alberto Althoff (dierentrainer en circusdirecteur) Jeroen Balk, Lonneke Kerkenaar (veterinair natuurgeneeskundige), Mike Leegwater (journalist, perschef circus Herman Renz), Arie Oudenes (VNCO), Gerrit Reus (VNCO) en Arno van der Valk. Jeroen Balk en Arno van der Valk hebben zich voortijdig uit de werkgroep teruggetrokken en zijn niet verantwoordelijk voor de tekst in zijn huidige vorm.

De werkgroep heeft zich breed laten informeren door tal van deskundigen. Reeds bestaande Nederlandse wet- en regelgeving op deelgebieden is in kaart gebracht. Ook is gekeken wat er internationaal aan regelgeving voorhanden is. Wat betreft ruimtelijke eisen heeft de werkgroep met name de Duitse Leitlinien für die Haltung, Ausbildung und Nutzung von Tieren in Zirkusbetrieben oder ähnlichen Einrichtungen versie > 2000 als uitgangspunt genomen.

De Leitlinien zijn opgesteld door een breed samengestelde commissie van veterinaire deskundigen (Tierärztliche Vereinigung für Tierschutz, Bundes Tierärztekammer, Deutsche Veterinärmedizinische Gesellschaft), een dierenbeschermingsorganisatie (Bündnis Tierschutz) en de circusbranche (Berufsverband der Tierlehrer, Verband der Zirkusdirektoren). Ze blijken in de praktijk goed te werken en worden in Europa als voorbeeld gezien. De Zwitserse regelgeving voor circusdieren is eveneens op de Leitlinien gebaseerd. Ook de European Circus Association heeft besloten haar regelgeving op de Leitlinien te baseren.

Het concept van deze regelgeving is voorgelegd aan de Raad voor Dierenaangelegenheden in Den Haag, adviseur van de Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit.

Amersfoort, 13 maart 2006

Zoals gesteld in het voorwoord, de RDA heeft inmiddels zijn advies aan de VNCO meegedeeld, bijna een jaar na het aanbieden daarvan. De RDA vindt de Richtlijnen een eerste aanzet om tot verder onderbouwde richtlijnen te komen. In afwachting daarvan wil de RDA ook nog geen aanbevelingen doen over certificering of controle op de handhaving. De Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen/het Breed Overleg Circusdieren zal zich beraden hoe de Richtlijnen verder onderbouwd kunnen worden.

Den Haag, 13 maart 2007

Bijlage 1: Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (GWWD)

Om aantasting van dierenwelzijn zo klein mogelijk te maken, besloot het ministerie van LNV een nieuwe wet te ontwerpen. Deze nieuwe wet werd in 1992 aangenomen, en heet: de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren (GWWD). Uitgangspunt van deze wet is dat je geen handelingen met dieren mag verrichten, tenzij in de wet staat dat het wel mag (dit wordt het 'nee, tenzij'- principe genoemd). Dit in tegenstelling tot de vorige wetten, waarbij je bijna alles mocht doen, tenzij in de wet stond dat het niet mocht.

De GWWD geldt voor alle dieren die door mensen gehouden worden, dus productiedieren, hobbydieren en gezelschapsdieren. Voor in het wild levende dieren geldt wel het verbod uit de GWWD om de dieren zonder redelijk doel pijn of letsel toe te brengen. Verder is de Flora- en faunawet op deze dieren van toepassing. De min of meer in het wild levende grote grazers, die worden ingezet bij het beheer van natuurgebieden, vallen voor sommige aspecten onder de GWWD en voor andere onder de Flora- en faunawet.

De Gezondheids- en welzijnswet voor dieren is een 'kaderwet'. Dat betekent dat de wet een soort raamwerk geeft waarbinnen de uiteindelijke regels vastgesteld worden aan de hand van Algemene Maatregelen van Bestuur (AmvB's) of Ministeriële regelingen. Het voordeel van een kaderwet is dat bij nieuwe ontwikkelingen de wet niet steeds hoeft te worden gewijzigd; er kan meteen op worden ingespeeld.

De laatste jaren legt LNV de nadruk op andere instrumenten dan wet- en regelgeving, zoals voorlichtingscampagnes over dierenwelzijn, onderzoek en zelfregulering.

Algemene regels

In de GWWD staan algemene regels die voor alle dieren gelden. In deze algemene regels staat onder andere dat het verboden is:

- bij een dier onnodig pijn of letsel te veroorzaken, of zijn gezondheid of welzijn aan te tasten;
- een dier de nodige verzorging te onthouden;
- ingrepen te plegen bij dieren (tenzij anders in de wet staat);
- dieren als prijs, beloning of gift uit te reiken;
- Ook is iedereen verplicht een hulpbehoevend dier zorg te verlenen;

Verder zijn er regels voor bijvoorbeeld:

- de huisvesting van dieren (voor een aantal diersoorten);
- het slachten van dieren;
- het vervoeren van dieren.

Gehanteerde begrippen

Hoewel gezondheid en welzijn niet los van elkaar gezien kunnen worden, is het hier wel gedaan om de belangrijkste punten te belichten.

Gezondheid

Hierbij gaat het om de volgende zaken:

- voorkomen en bestrijden van dierziekten;
- de inrichting van bedrijven waarop dieren worden gehouden;
- toevoegen van dieren aan bedrijven;
- de wijze waarop dieren worden gehouden en hun huisvesting;

- de hygiënische eisen;
- de voeding, drenking, verzorging en behandeling van dieren;
- het gebruik van sera, entstoffen, antibiotica en chemotherapeutische middelen;
- de bestrijding van insecten, ratten en andere organismen die gevaarlijk zijn voor de gezondheid van het dier;
- de bedrijfsbegeleiding door een dierenarts en de Stichting Gezondheidsdienst voor dieren.

Verder worden eisen gesteld aan markten, tentoonstellingen en slachthuizen en aan vervoer.

Welzijn

In de wet is bepaald dat:

- het verboden is bij een dier onnodig pijn of letsel te veroorzaken, of zijn gezondheid of welzijn aan te tasten. Zo is het bijvoorbeeld verboden koeien met een volle uier te vervoeren of een hond als trekdier in te zetten;
- het verboden is aan een dier de nodige verzorging te onthouden;
- het verboden is dieren van het ouderdier te scheiden voordat zij een bij wet vastgestelde leeftijd hebben bereikt;
- het in beginsel verboden is lichamelijke ingrepen bij dieren uit te voeren, tenzij dit bij wet of AMvB wordt toegestaan. Toegestaan zijn bijvoorbeeld sterilisatie en castratie en ingrepen waarvoor diergeneeskundige noodzaak bestaat;

Er worden tevens eisen gesteld aan de wijze waarop dieren mogen worden gedood, de situaties waarin en de personen door wie zij mogen worden gedood. Ook worden voorwaarden gesteld aan de slachterijen en aan de bedwelming. Deze bepaling is van groot belang voor het ritueel slachten.

Ja, mits-principe

Op een aantal plaatsen in de wet geldt het 'ja, mits-principe' in plaats van het 'nee, tenzij-principe'.

Dat mits houdt een aantal strikte voorwaarden in, zoals:

- aan de huisvesting van dieren kunnen voorwaarden worden gesteld aan onder andere de afmetingen, materialen, faciliteiten, verlichting, verwarming en luchtverversing;
- aan het fokken met dieren;
- aan het verkopen, verhuren of verloten van dieren. Het is verboden dieren als prijs, beloning of gift uit te reiken;
- aan het vervoeren van dieren. Daarbij worden onder andere voorwaarden gesteld aan het vervoermiddel, de hoeveelheid dieren per vervoermiddel, het in- en uitladen, de duur en afstand van het vervoer en de gesteldheid van de dieren;
- aan het gebruik van dieren bij wedstrijden. Hieronder valt het verbod op dierengevechten. Voor het gebruik van dieren bij wedstrijden kunnen bij AMvB regels worden gesteld voor onder andere de leeftijd en gezondheid van het dier, de aard van de wedstrijden, het gebruik van stimulerende middelen en geneesmiddelen en de aanwezigheid van een dierenarts.

De tekst van de GWWD

De tekst van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren is te vinden op www.overheid.nl. Klik op 'Wet- en regelgeving' in de linkerkolom. Tik vervolgens in het zoekschermje 'Gezondheids- en welzijnswet voor dieren' in.

Bijlage 2. Cites

Een paar landen zijn in 1974 bij elkaar gekomen en hebben een afspraak gemaakt over de handel in dieren. Deze overeenkomst wordt CITES genoemd, wat een afkorting is voor Convention on International Trade in Endangered Species of wild fauna and flora. In het Nederlands: Overeenkomst inzake de internationale handel in bedreigde uitheemse dieren en planten.

Inmiddels hebben al 143 landen deze overeenkomst ondertekend, waarmee ze beloven zich aan de gemaakte afspraken te houden. Belangrijke afspraken zijn:

Bijlage I - met uitsterven bedreigd

Er worden geen dieren meer uit het wild gehaald om te worden uitgevoerd, als de diersoort met uitsterven bedreigd wordt door de internationale handel. Een paar voorbeelden: walvissen en dolfijnen, de olifant, neushoorns, veel soorten apen, tijgers, veel soorten papegaaien, schildpadden- en hagedissensoorten. Deze soorten zijn opgenomen in Bijlage I van CITES.

Bijlage II - reguleren van handel

Veel soorten dieren mogen alleen nog maar worden uitgevoerd als hier een CITES-vergunning voor is verleend. Het gaat dan bijvoorbeeld om roofdier- en krokodillensoorten, alle reuzenslangen, een aantal schelpensoorten en veel koraalsoorten. Een vergunning wordt alleen verleend, als er niet teveel dieren van een soort worden uitgevoerd. Door wetenschappers wordt steeds bekeken of er nog vergunningen verleend kunnen worden. Belangrijk daarbij is bijvoorbeeld dat steeds genoeg mannetjes en vrouwtjes van een diersoort achterblijven, zodat er ook steeds genoeg jonge dieren geboren worden in het wild. Zodra een groep dieren in het wild kleiner wordt doordat er teveel van gevangen worden, kunnen de landen samen besluiten dat zulke dieren niet meer uit een bepaald land uit het wild gehaald mogen worden. Deze soorten zijn opgenomen in Bijlage II van CITES.

Bijlage III - soortbescherming in herkomstland

CITES kent ook een Bijlage III. Daarin zijn soorten opgenomen, waarvan het land, waar zo'n soort voorkomt, het belangrijk vindt dat de uitvoer in de gaten wordt gehouden en hierbij de hulp van andere landen vraagt. Alleen soorten, waarin veel gehandeld wordt tussen landen, kunnen door CITES beschermd worden. Dit betekent dat heel veel uitheemse diersoorten niet onder CITES vallen (bijvoorbeeld schorpioenen, de meeste soorten ratelslangen, haaien). CITES kan bijvoorbeeld niet de gebieden beschermen waarin deze soorten leven. Elke twee jaar komen wetenschappers en andere deskundigen van de landen, die de overeenkomst hebben ondertekend, bij elkaar. Zij nemen de afspraken door, kijken of er landen zijn die zich er niet aan houden en kunnen soorten in de Bijlagen op laten nemen, die beschermd moeten worden.

Controlemogelijkheid

Door het vergunningensysteem is het mogelijk te controleren hoeveel dieren er uit het wild worden gehaald. Voert een land teveel dieren van een soort uit, dan kan worden besloten de invoer van zulke dieren (tijdelijk) te verbieden. Soms moet dan binnen zo'n land de hoeveelheid dieren van de soort, die nog in het wild leven worden onderzocht en worden er afspraken gemaakt over de hoeveelheid dieren, die uitgevoerd mogen worden. Dit wordt een exportquotum genoemd. Op de uitvoervergunning van zo'n land moet dan precies staan hoeveel dieren van die soort ze in een bepaald jaar al hebben uitgevoerd. Soms is het nodig de internationale handel met zo'n soort helemaal te verbieden. De soort wordt dan opgenomen in Bijlage I van CITES.

Bijlagen

Doordat bedreigde soorten op Bijlagen zijn geplaatst, wordt de internationale handel pas mogelijk is wanneer een document is verleend: een CITES-in- of uitvoervergunning, een CITES-wederuitvoercertificaat of een certificaat van origine. Nog even het verschil tussen de bijlagen:

Bijlage I omvat soorten, die onder meer door internationale handel met uitsterven bedreigd zijn. In deze soorten mag geen handel worden gedreven wanneer er sprake is van uit het wild afkomstige dieren of planten.

Bijlage II omvat soorten, die onder meer door internationale handel met uitsterven bedreigd kunnen worden. Daarom wordt deze handel gereguleerd.

Bijlage III omvat soorten, waaraan een land, waar zo'n soort voorkomt, bescherming wil bieden om te voorkomen dat deze door internationale handel uitsterft in dat land.

De handel in CITES-soorten wordt gereguleerd door dit vergunningenstelsel.

CITES in de Europese Unie

De Europese Unie (EU) heeft regels opgesteld over de handel in CITES-soorten, die gelden voor alle landen die lid zijn van de EU. Deze regels zijn opgenomen in Verordeningen (nrs. 939/97, 338/97 en 2307/97). Verordening (EG) 2307/97 bevat de Bijlagen A t/m D, waarin soorten zijn opgenomen, waarop bepaalde regels van kracht zijn.

De Bijlage-I soorten van CITES en een aantal Bijlage-II soorten zijn opgenomen in Bijlage A van deze verordening. Ook zijn hierin soorten opgenomen, die bijvoorbeeld in Europa streng beschermd worden op grond van Europese richtlijnen. Dit hoeven niet altijd CITES-soorten te zijn.

De Bijlage-II-soorten van CITES zijn grotendeels opgenomen in Bijlage B.

De Bijlage-III-soorten van CITES zijn grotendeels opgenomen in Bijlage C. Bijlage D bevat niet-CITES-soorten, waarvan men binnen Europa van mening is dat de handel in deze soorten in de gaten gehouden moet worden om te voorkomen dat de internationale handel deze soorten met uitsterven bedreigt.

Let op! Met ingang van 22 augustus 2005 zijn de bijlagen van de basisverordening gewijzigd. De nieuwe bijlagen staan in Verordening 1332/2005.

CITES in Nederland

Nederland heeft ook de Overeenkomst getekend. In Nederland is een CITES-bureau, dat vergunningen verleent voor in- en uitvoer van beschermde dieren. Soms moet het CITES-bureau met wetenschappers overleggen of een vergunning verleend mag worden. Deze wetenschappers zitten in een Commissie, de CITES-commissie, die ongeveer zes keer per jaar vergadert over de handel in bedreigde dieren (en planten). Regels over deze handel zijn in een wet vastgesteld: de Wet bedreigde uitheemse dier- en plantensoorten (Wet budep).

Gefokte dieren in Nederland

In Nederland zijn en worden dieren ingevoerd met een CITES-invoervergunning. Soms zijn deze dieren uit het wild gehaald. Dat mag alleen als aan strikte voorwaarden wordt voldaan. Het is vaak moeilijk dieren, die uit het wild komen, goed te verzorgen. Ook kunnen zulke dieren vaak niet wennen als ze gevangen worden gehouden, zeker niet zonder speciale verzorging. Gelukkig gebeurt het ook vaak dat dieren worden ingevoerd, die niet uit het wild komen, maar zijn geboren in gevangenschap.

Ook in Nederland wordt veel gefokt met bijvoorbeeld papegaaien en slangen, zowel voor de handel als voor hobby. Als zulke dieren in gevangenschap geboren zijn, zijn ze vaak makkelijker te houden en voelen ze zich ook prettiger dan wanneer ze uit het wild gevangen zijn: ze zijn immers niets anders gewend.

Hierom, én omdat het houden van zulke dieren niet ten koste gaat van de natuur, is de wet minder streng over het houden, kopen en verkopen van in gevangenschap geboren dieren.

Apen en veel soorten roofdieren mogen in Nederland niet gehouden worden in huisgezinnen, ook niet als ze in gevangenschap geboren zijn.

Instanties

In Nederland kunnen de Algemene Inspectiedienst, de politie en de douane (bij in- en uitvoer) controleren of dieren in gevangenschap zijn geboren of uit het wild zijn gehaald. Ook controleren ze of er voor de invoer een CITES-vergunning is verleend. Mensen die zulke dieren houden of verkopen, moeten kunnen vertellen hoe zij aan die dieren gekomen zijn en dat zij, als de wet dit verplicht, de juiste papieren hebben (een vergunning of een ontheffing). Als blijkt dat dieren worden gehouden of verkocht terwijl het niet klopt met de wet, dus illegaal is, kunnen de dieren in beslag worden genomen. Ze gaan dan naar bijvoorbeeld een dierentuin of een speciaal opvangcentrum. De rechter kan straf opleggen voor het overtreden van de wet: een boete of gevangenisstraf of allebei.

Meer informatie

Een overzicht van soorten, opgenomen in de Bijlagen van CITES en de Europese verordening, is toegankelijk via Internet: <http://www.wcmc.org.uk/species/trade/eu/database.htm>

CITES heeft ook een eigen website: <http://www.cites.org/>

CITES-bureau

Voor meer informatie kunt u bellen met het CITES-bureau tussen twee en vier uur 's middags. Het telefoonnummer is 078-6395340. Als u vragen heeft over een bepaalde diersoort, is het raadzaam eerst na te gaan wat de wetenschappelijke (latijnse) naam van dat dier is. Uw vragen zijn dan sneller te beantwoorden.

Internetsite

Bovenstaande informatie plus vele documenten, verordeningen en infobladen zijn te vinden op en te downloaden van de internetsite van het ministerie: www.minlnv.nl

Bijlage 3: Besluit diervoer 1994

§ 1. Algemeen

Artikel 1

In dit besluit en de daarop berustende bepalingen wordt verstaan onder:

- a. wet: Gezondheids- en welzijnswet voor dieren;
- b. vervoermiddel: voor het inladen en vervoeren van levende dieren gebruikte gedeelten van voertuigen voor vervoer over de weg of per spoor, schepen en luchtvaartuigen, alsmede containers voor het vervoer over land, over zee of door de lucht;
- c. vervoer: elke verplaatsing van levende dieren met behulp van een vervoermiddel, het in- en uitladen van de levende dieren inbegrepen;
- d. markt: markt voorzover erkend overeenkomstig artikel 3, zevende lid, van richtlijn nr. 64/432 EEG van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 26 juni 1964 betreffende veterinairerechtelijke vraagstukken op het gebied van het intracommunautair handelsverkeer in runderen en varkens (*PbEG L 121* en *PbEG L 176*);
- e. verzamelplaats: verzamelplaats voor zover erkend overeenkomstig artikel 3, zevende lid, van de in onderdeel *d* bedoelde richtlijn;
- f. plaats van vertrek:
 - 1°. plaats waar de dieren voor het eerst op of in het vervoermiddel worden geladen;
 - 2°. plaats waar de dieren zijn uitgeladen en alvorens weer te zijn ingeladen gedurende ten minste 24 uren zijn ondergebracht, gedrenkt, gevoederd en in voorkomend geval verzorgd;
 - 3°. markt of verzamelplaats indien deze minder dan 50 km van de eerste inlaadplaats verwijderd is, of
 - 4°. markt of verzamelplaats die verder dan 50 km van de eerste inlaadplaats verwijderd is, slechts indien de dieren gedurende een voor de vervoerde diersoort of categorie van dieren door Onze Minister te bepalen periode rust hebben gekregen en zijn gevoederd en gedrenkt alvorens opnieuw te worden ingeladen;
- g. plaats van bestemming: plaats waar de dieren definitief van of uit een vervoermiddel worden geladen;
- h. halteplaats: plaats waar het vervoer wordt onderbroken om de dieren te laten rusten, te voederen of te drinken;
- i. overlaadplaats: plaats waar het vervoer wordt onderbroken om de dieren van het ene op het andere vervoermiddel over te laden;
- j. rusttijd: ononderbroken periode tijdens de reis waarin de dieren niet worden verplaatst met behulp van een vervoermiddel;
- k. vervoerder: iedere natuurlijke of rechtspersoon die in de uitoefening van of ten behoeve van een beroep, onderneming of bedrijf dieren vervoert:
 - voor eigen rekening
 - voor rekening van derden, of
 - door een vervoermiddel voor het vervoer van dieren aan een derde ter beschikking te stellen;
- l. reis: vervoer van de plaats van vertrek naar de plaats van bestemming;
- m. gezelschapsdier: dier niet zijnde vee of pluimvee dat zonder produktiedoeleinden wordt gehouden;
- n. noodslachting: slachting, al dan niet op last van de dierenarts, overeenkomstig het bepaalde ter zake van het slachten van zieke of van ziekte verdachte dieren in hoofdstuk II, punt 14, onder *e*, en hoofdstuk VI, punt 28, van Bijlage I bij richtlijn nr. 64/433/EEG van de Raad van de Europese

Gemeenschappen betreffende de gezondheidsvoorschriften voor de produktie en het in de handel brengen van vers vlees (*PbEG* 1964, L 121 en *PbEG* 1991, L 268);

- o.** speciale noodslachting: het op last van een dierenarts, wegens een ongeval of ernstige lichamelijke en functionele stoornissen buiten een slachthuis doden van een dier indien de dierenarts meent dat vervoer of verder vervoer onmogelijk is of onnodig lijden van het dier zou meebrengen;
- p.** richtlijn 91/628/EEG: richtlijn nr. 91/628/EEG van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 19 november 1991 betreffende de bescherming van dieren tijdens het vervoer en tot wijziging van de richtlijnen nr. 90/425/EEG en nr. 91/496/EEG (*PbEG* L 340);
- q.** richtlijn 90/425/EEG: richtlijn nr. 90/425/EEG van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 26 juni 1990 betreffende veterinaire en zoötechnische controles in het intracommunautaire handelsverkeer in bepaalde levende diern en produkten in het vooruitzicht van de totstandbrenging van de interne markt (*PbEG* L 224);
- r.** richtlijn 91/496/EEG: richtlijn nr. 91/496/EEG van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 15 juli 1991 tot vaststelling van de beginselen voor de organisatie van de veterinaire controles voor dieren uit derde landen die in de Gemeenschap worden binnengebracht en tot wijziging van de richtlijnen nr. 89/662/EEG, nr. 90/425/EEG en nr. 90/675/EEG (*PbEG* L 268);
- s.** derde land: land, niet zijnde een lid-staat van de Europese Unie of een andere staat die partij is bij de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte;
- t.** VWA: Voedsel en Waren Autoriteit, ingesteld bij besluit van de Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport van 8 juli 2002 (Stcrt. 127).

§ 2. Certificaten

Artikel 2

Als soorten en categorieën van dieren als bedoeld in artikel 58, eerste lid, van de wet worden aangewezen alle soorten en categorieën van dieren waarvoor een bewijsstuk is vereist als bedoeld in artikel 77 of artikel 78 van de wet.

Artikel 3

- 1.** Het model van het in artikel 58, eerste lid, onderdeel *a*, van de wet bedoelde certificaat en de modellen van de in onderdeel *b* van dat artikellid bedoelde identificatiemerken en bewijsstukken worden door Onze Minister vastgesteld. Het model van het certificaat en de andere modellen kunnen per soort of categorie van dieren verschillend worden vastgesteld.
- 2.** Onze Minister kan regels stellen omtrent de afgifte van de identificatiemerken en bewijsstukken.

§ 3. Wijze waarop dieren mogen worden vervoerd

Artikel 4

- 1.** Als soorten en categorieën van dieren als bedoeld in artikel 60, eerste lid, van de wet worden aangewezen vee en pluimvee, alsmede als huisdier gehouden honden en katten, als huisdier gehouden vogels en konijnen, overige zoogdieren en vogels, overige gewervelde dieren en koudbloedige dieren.
- 2.** Het vervoer van de in het eerste lid bedoelde soorten of categorieën van dieren geschiedt slechts indien voldaan is aan het ten aanzien van die soorten en categorieën bepaalde bij of krachtens de artikelen 5 tot en met 9, en artikel 16.
- 3.** Het tweede lid is niet van toepassing op:

- a. vervoer dat niet geschiedt in de uitoefening van of ten behoeve van een beroep, onderneming of bedrijf;
- b. vervoer van gezelschapsdieren die hun baas gedurende een privéreis vergezellen;
- c. vervoer van elk afzonderlijk gezond dier dat vergezeld wordt door een natuurlijk persoon die gedurende het vervoer verantwoordelijk is voor het dier, en
- d. vervoer van vee in of op aanhangwagens, voortbewogen door een landbouwtrekker als bedoeld in artikel 1.1, onderdeel *ab*, van het Voertuigreglement, ingeval de geografische omstandigheden vervoer tussen wei en stal of vervoer met het oog op verweiding vereisen en mits is voldaan aan de door Onze Minister ter zake van het vervoermiddel gestelde eisen.

Artikel 5

- 1. De dieren worden slechts vervoerd indien zij geschikt zijn voor de reis en er voorzieningen zijn getroffen voor de verzorging van de dieren tijdens de reis en bij aankomst op de plaats van bestemming.
- 2. De houder van een ziek of gewond dier biedt het dier slechts ten vervoer aan of staat het slechts ten vervoer af onderscheidenlijk de vervoerder neemt het dier slechts ten vervoer aan of vervoert een ziek of gewond dier slechts indien het betreft:
 - a. een licht gewond of licht ziek dier waarvoor het vervoer geen onnodig lijden tot gevolg heeft;
 - b. een dier dat wordt vervoerd ten behoeve van zijn diergeneeskundige verzorging of een noodslachting, mits dat vervoer geen onnodig lijden of een slechte behandeling tot gevolg heeft en, voor zover het vee betreft, geschiedt overeenkomstig de artikelen 10 tot en met 14, of
 - c. een dier dat wordt vervoerd met het oog op:
 - een dierproef waarvoor een vergunning is verleend als bedoeld in artikel 2 van de Wet op de dierproeven dan wel, indien het bij koninklijke boodschap van 7 januari 1992 ingediende voorstel van wet houdende wijziging van de Wet op de dierproeven tot wet wordt verheven en in werking treedt, als bedoeld in artikel 2 van die wet, en, voor zover voor dat vervoer een vergunning is vereist als bedoeld in artikel 66 van de wet, daarvoor een vergunning is verleend, of
 - door de bevoegde autoriteit van het land van bestemming goedgekeurde doeleinden van wetenschappelijk onderzoek.
- 3. Als dieren waarvan het vervoer onnodig lijden of een slechte behandeling tot gevolg heeft, worden in ieder geval beschouwd runderen vanaf de leeftijd van tien dagen alsmede paarden, met één of meer botbreuken die zich niet meer zelfstandig kunnen voortbewegen, tenzij zij naar een diergeneeskundige praktijk, kliniek of ziekenhuis worden vervoerd ten behoeve van hun diergeneeskundige verzorging.
- 4. Onverminderd artikel 59 van de wet wordt voor zieke en gewonde dieren slechts een certificaat als bedoeld in artikel 58, eerste lid, onderdeel *a*, van de wet afgegeven in een geval als bedoeld in het tweede lid.

Artikel 6

- 1. De vervoerder:
 - a. vervoert de dieren niet en doet de dieren niet vervoeren onder zodanige omstandigheden dat zij worden blootgesteld aan letsel of onnodig lijden, en
 - b. vergewist zich ervan dat de dieren zonder vertraging naar hun plaats van bestemming worden vervoerd.
- 2. De vervoerder stelt bij het vervoer van éénhoevigen, runderen, schapen, geiten en varkens bestemd voor het intracommunautaire handelsverkeer of voor uitvoer naar derde landen, wanneer de reistijd langer is dan 8 uur, voor de gehele duur van de reis een reisschema op overeenkomstig het in

hoofdstuk VIII van de bijlage bij richtlijn 91/628/EEG opgenomen model, onder vermelding van de eventuele halte- en overlaadplaatsen.

3. De vervoerder vergewist zich ervan dat:
 - a. het origineel van het reisschema op het juiste moment door de juiste personen naar behoren wordt in- en aangevuld;
 - b. het origineel van het reisschema gedurende de gehele reis gehecht is aan het certificaat, bedoeld in artikel 58, eerste lid, onderdeel *a*, van de wet;
 - c. de met het vervoer belaste personen in het reisschema de tijdstippen en plaatsen vermelden waarop de vervoerde dieren tijdens de reis gevoederd en gedrenkt zijn;
 - d. de met het vervoer belaste personen de dieren, die worden uitgevoerd naar een derde land en waarbij de reistijd over het grondgebied van de Europese Gemeenschap dan wel over zee op het tijdstip van het verlaten van het grondgebied langer dan 8 uren heeft geduurd, slechts verder vervoeren nadat de dieren door de in artikel 58, eerste lid, onderdeel *a*, van de wet bedoelde ambtenaar geschikt zijn bevonden om de reis voort te zetten en het reisschema door de ambtenaar na de controle is getekend, en
 - e. de met het vervoer belaste personen bij terugkeer het origineel van het reisschema binnen zeven dagen terugzenden aan de VWA.
4. Bij reizen over een afstand van meer dan 50 km, dient de vervoerder voorts:
 - a. te beschikken over een door de eigenaar ondertekend document waaruit het bedrijf, het centrum of de instelling van oorsprong van de dieren, de plaats van vertrek, de plaats van bestemming, alsmede de datum en het uur van vertrek blijkt, voor zover deze gegevens niet reeds op grond van een ander wettelijk voorschrift worden verstrekt;
 - b. bij reizen waarop punt 4 van hoofdstuk VII van de bijlage bij richtlijn 91/628/EEG van toepassing is en afhankelijk van de vervoerde diersoort, het bewijs te leveren dat maatregelen zijn genomen om te voorzien in de behoeften aan drinken en voedsel van de vervoerde dieren tijdens de reis, zelfs wanneer het reisschema, bedoeld in het tweede lid, wordt gewijzigd of de reis door onvoorziene omstandigheden wordt onderbroken, en
 - c. zich ervan te vergewissen dat de dieren van niet onder hoofdstuk VII van de bijlage bij richtlijn 91/628/EEG vallende soorten, tijdens het vervoer met passende tussenpozen en op passende wijze worden gedrenkt en gevoederd onverminderd hoofdstuk III van de genoemde bijlage.
5. De vervoerder bewaart gedurende zes maanden een duplicaat van de in het tweede en vierde lid, onderdeel *a*, bedoelde documenten.
6. De met het vervoer belaste personen dragen ervoor zorg dat een dier dat tijdens het vervoer ziek wordt of gewond raakt, zo spoedig mogelijk eerste hulp en indien nodig een passende diergeneeskundige behandeling krijgt. Zo nodig vindt onverwijld een speciale noodslachting plaats op zodanige wijze dat onnodig lijden wordt voorkomen.

Artikel 7

1. Het vervoer van de onderscheiden soorten en categorieën van dieren, de belading, de reis- en rusttijden en de tussenpozen voor het voeren en drinken voldoen ten minste aan het terzake voor de desbetreffende soort of categorie bepaalde in de bijlage bij richtlijn 91/628/EEG, onverminderd verordening (EEG) nr. 3820/85 van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 20 december 1985 tot harmonisatie van bepaalde voorschriften van sociale aard voor het wegvervoer (*PbEG* L 370).
2. Onze Minister wordt aangewezen als bevoegd gezag als bedoeld in de in het eerste lid bedoelde bijlage.

3. Een wijziging van de in het eerste lid bedoelde bijlage treedt voor de toepassing van het eerste lid in werking met ingang van de dag waarop aan de betrokken wijziging uiterlijk uitvoering moet zijn gegeven.
4. Onze Minister doet mededeling in de *Staatscourant* van een wijziging als bedoeld in het derde lid alsmede van het tijdstip waarop de wijziging in werking treedt.
5. Onze Minister kan ten aanzien van het in het eerste lid bedoelde vervoer nadere regelen stellen ter zake van de vervoermiddelen, de beladingsdichtheid, de inrichting van de halteplaatsen en de behandeling van de dieren aldaar, alsmede de omstandigheden waaronder en de wijze waarop het vervoer dient plaats te vinden.

Artikel 8

1. Iedere vervoersonderneming die dieren vervoert, is ingeschreven in het register, bedoeld in artikel 18, eerste lid, onderdeel *b*, dan wel in een overeenkomstig de regelgeving van een andere lid-staat van de Europese Unie bijgehouden register als bedoeld in artikel 5, lid A, onderdeel 1, onder *a) i)*, van richtlijn 91/628/EEG.
2. Iedere in Nederland gevestigde vervoersonderneming die gewervelde dieren vervoert, beschikt over een door Onze Minister te verstrekken erkenning die geldig is voor vervoer van die dieren op de in bijlage I van richtlijn 90/675/EEG bedoelde grondgebieden.
3. Vervoersondernemingen, gevestigd in een andere lid-staat van de Europese Unie of in een derde land, beschikken over een erkenning afgegeven door de bevoegde autoriteit van die onderscheidenlijk een lid-staat overeenkomstig artikel 5, lid A, onderdeel 1, onder *a) ii)*, van richtlijn 91/628/EEG.
4. De in het tweede lid bedoelde erkenning wordt slechts verstrekt indien de verantwoordelijke voor de betreffende vervoersonderneming zich schriftelijk ertoe heeft verbonden de geldende veterinaire voorschriften na te leven en hij daarbij in het bijzonder heeft verklaard dat de personen aan wie het vervoer wordt toevertrouwd:
 - a. de nodige voorzieningen hebben getroffen om aan het bij of krachtens dit besluit bepaalde te voldoen tot aan de plaats van bestemming, en
 - b. binnen het bedrijf of bij een opleidingsinstelling een specifieke opleiding hebben gevolgd of over gelijkwaardige beroepservaring beschikken om gewervelde dieren te hanteren en te vervoeren en om zo nodig de vervoerde dieren op passende wijze te verzorgen.
5. Onze Minister kan ter uitvoering van het vierde lid bij ministeriële regeling nadere regelen stellen.

§ 4. Vervoermiddelen voor vee

Artikel 9

1. Bij vervoer van vee over de weg met een in Nederland geregistreerd vervoermiddel is het vervoermiddel vergezeld van een door Onze Minister voor dat vervoermiddel afgegeven, op naam van de eigenaar of houder gesteld geldig bewijsstuk waaruit blijkt dat het vervoermiddel zodanig is

ingericht dat het vervoer kan geschieden overeenkomstig het ter zake van het vervoer van de betreffende soort of categorie van vee bij of krachtens dit besluit bepaalde.

2. Onze Minister stelt nadere regelen ten aanzien van het in het eerste lid bepaalde, waarbij hij in ieder geval het model en de geldigheidsduur van het in het eerste lid bedoelde bewijsstuk vaststelt.

§ 5. Vervoer van meer dan licht ziek of licht gewond vee

Artikel 10

Indien meer dan licht ziek of licht gewond vee ter noodslachting wordt vervoerd, geschiedt dit zonder onderbreking naar het dichtstbijzijnde daarvoor in aanmerking komende slachthuis of een ander daarvoor in aanmerking komend slachthuis waarvoor de vervoersafstand vanaf de plaats van inladen niet meer dan 50 km bedraagt, onverminderd het bepaalde bij of krachtens de Vleeskeuringswet.

Artikel 11

1. Het in- en uitladen, met inbegrip van de aanvoer naar onderscheidenlijk de afvoer vanaf het vervoermiddel van meer dan licht ziek of licht gewond vee dat zich niet op eigen kracht kan voortbewegen, geschiedt met een hulpmiddel dat onnodig lijden van de dieren voorkomt.
2. Tijdens het vervoer van meer dan licht ziek of licht gewond vee is een hulpmiddel als bedoeld in het eerste lid in het vervoermiddel aanwezig.

Artikel 12

Meer dan licht ziek of licht gewond vee wordt niet tezamen met andere dieren in één vervoermiddel vervoerd.

Artikel 13

Meer dan licht ziek of licht gewond vee moet zacht kunnen liggen en staan.

Artikel 14

1. Meer dan licht ziek of licht gewond vee wordt nadat het eenmaal is uitgeladen, niet opnieuw in hetzelfde dan wel in een ander vervoermiddel ingeladen.
2. Het eerste lid is niet van toepassing ter zake van vee dat is uitgeladen ten behoeve van een diergeneeskundige behandeling alsmede ter zake van vee dat tijdens het vervoer ziek is geworden of gewond is geraakt en zich bevindt op een andere plaats dan een slachthuis, mits het vervoer onmiddellijk na het in- of overladen wordt voortgezet met inachtneming van de artikelen 10 tot en met 14, eerste lid.

Artikel 15 [Vervallen per 01-09-1997]

§ 6. Handhaving en registratie

Artikel 16

Onverminderd het overigens ten aanzien van het vervoer bepaalde geschiedt het vervoer overeenkomstig de door Onze Minister met het oog op de controle en ter uitvoering van richtlijn 90/425/EEG onderscheidenlijk richtlijn 91/496/EEG te stellen regelen.

Artikel 17

1. Indien bij vervoer over een afstand van meer dan 50 km in strijd met bij of krachtens dit besluit gestelde verplichtingen is gehandeld, is Onze Minister bevoegd tot toepassing van bestuursdwang indien het welzijn van de dieren dit noodzakelijk maakt.
2. Tot de toepassing van bestuursdwang krachtens het eerste lid behoort:
 - a. de reis stop te zetten of de dieren langs de kortste weg naar de plaats van vertrek terug te zenden, voor zover daardoor geen onnodig lijden van de dieren wordt veroorzaakt;
 - b. de dieren adequaat onder te brengen, of
 - c. de dieren te doen slachten.
3. Op de uitvoering van dit artikel zijn het tweede en derde lid van artikel 117 van de wet van overeenkomstige toepassing.
4. In geval van herhaalde overtredingen door personen werkzaam bij de desbetreffende vervoersonderneming van de artikelen 58 of 59 van de wet, dan wel van het bij of krachtens dit besluit bepaalde of in geval van een overtreding waarbij de dieren ernstig lijden, kan Onze Minister de erkenning, bedoeld in artikel 8, tweede lid, schorsen voor een bepaalde tijd of intrekken.

Artikel 18

1. Onze Minister houdt de volgende registers bij:
 - a. een register van eigenaren en houders van vervoermiddelen waarvoor hij een bewijsstuk als bedoeld in artikel 9 heeft afgegeven;
 - b. een register van vervoersondernemingen.
2. Indien een vervoerder als bedoeld in onderdeel *b* van het vorige lid, reeds is opgenomen in het register, bedoeld in onderdeel *a* van dat lid, geldt zijn inschrijving in dat register tevens als inschrijving in het register, bedoeld in onderdeel *b*.
3. Onze Minister kan nadere regelen stellen ter zake van het in het eerste en tweede lid bepaalde.

§ 7. Slotbepalingen

Artikel 19

Onze Minister stelt nadere regelen met betrekking tot artikel 4, derde lid, onderdeel *b*, en artikel 7, vijfde lid, niet vast dan in overeenstemming met Onze Minister van Verkeer en Waterstaat.

Bijlage 4 paspoort voorbeeld. Vormgeving nog verder uitwerken

Paspoort nummer

Datum afgifte

Naam dier

Soort naam

Latijnse naam

ID nummer

Chipnummer

Evt. Citesnummer

Geslacht

Stamboek

Type

Naam & ID code vader

Naam & ID code moeder

Geboortedatum, -plaats

Naam & adres fokker/ 1^e eigenaar

Kleur

Signalement/ bijzonderheden & Foto

Eigendomsmutaties:

Naam, adres en nationaliteit huidige eigenaar en voorgaande eigenaren.

Bedrijfsgegevens door het dier aangedane circussen

Naam, adres

Gegevens m.b.t. het oversteken van landsgrenzen

Naam van het betreffende circus, datum oversteek + verblijfsduur

Identiteitscontroles:

Datum, plaats en land, reden van controle, naam handtekening en functie van de persoon die de controle heeft uitgevoerd.

Vaccinatiegegevens:

Datum, plaats, land, naam vaccin, batchnummer, tegen welke ziekte,

Afgetekend met naam, handtekening en stempel van een bevoegde dierenarts.

Gezondheidscontroles uitgevoerd door laboratoria

Datum, betreffende ziekte, aard van onderzoek, resultaat onderzoek, naam laboratorium plus naam handtekening en stempel van de dierenarts.

Bindende verklaring of het dier wel/ niet bestemd is voor (menselijke) consumptie.

Medische behandeling

Plaats en land, naam eigenaar, naam + handtekening + stempel bevoegde dierenarts en gegevens mbt het toegediende genees/ sedatiemiddel.

Bij overlijden

Datum en doodsoorzaak

Bijlage 5: Literatuurlijst

Titel	Auteur	Jaar	Uitgeverij
<u>Het leven der dieren</u> <i>Encyclopedie van het dierenrijk</i>	Grzimek	1973,	Spectrum
<u>Circusdokter</u>	J.Y. Henderson	1951,	Scheltens & Giltay
<u>Die hohe Schule der Raubtierdressur</u>	Hans-Jürgen und Rosemarie Tiede	1997,	Freizeit news Verlag
<u>Environmental enrichment for captive animals</u>	Robert J. Young	2003,	Blackwell publishing
<u>Wild minds</u> <i>“what animals really think”</i>	Marc Hauser	2000,	Allen lane the penguin pres
<u>Dierenrijk Utrecht</u>	Jo Jansen	1998,	Dienst Stadsbeheer Gem Utrecht
<u>De taal van de Olifant</u>	Katy Payne	1999,	J.M. Meulenhoff
<u>Walker’s mammals of the worlds</u> <i>fifth edition volume I</i>	Ronald M. Nowak	1991,	The John Hopkins University Press
<u>Walker’s mammals of the worlds</u> <i>fifth edition volume II</i>	Ronald M. Nowak	1991,	The John Hopkins University Press
<u>Animal training</u>	Ken Ramirez	1999,	Shedd Aquarium
<u>Zoo Animal Nutrition Tables and Guidelines</u>	Walter L. Jansen en Joeke Nijboer	2004,	European Zoo Nutrition Centre
<u>Manege frei</u> <i>die weiche Tierdressur</i>	Georg Kleemann	1968,	Kosmos Bibliothek
<u>Harpj verrijksboek</u>	Eindred C.T.M. Peters	1998,	St. de Harpij
<u>Wild animals in captivity</u>	H. Heidiger	1964,	Dover publications
<u>Zootier Haltung</u> <i>Grundlagen</i>	G. Berger u.a.	1986,	Verlag Harri Deutsch
<u>Zootier Haltung</u> <i>Säugetiere</i>	G. Berger u.a.	1986,	Verlag Harri Deutsch
<u>Zootier Haltung</u> <i>Vögel, Kriechtiere, Lurche</i>	G. Berger u.a.	1986,	Verlag Harri Deutsch
<u>Stress and animal welfare</u>	D.M. Broom	1994,	Chapman and Hall
<u>Animals in circuses and zoos</u>	M.K. Worthington	1990	Little eco-farms publishing
<u>Thieme’s aquarium en terrariumboek</u> Zutphen	D. Vogt H. Wermuth	1961	Thieme & Cie,
<u>Artis dieren-encyclopedie</u> Zoogdieren	H. van de Werken	1959	Uitgeverij Ploegsma
Vogels		1960	

Leitlinien für die Haltung, Ausbildung und Nutzung von Tieren in Zirkusbetrieben oder ähnlichen Einrichtungen	Sachverständigengruppe	> 2000	Bundesministerium für Verbraucherschutz, Ernährung und Landwirtschaft
Wie man Tiere im Circus ausbildet	K. Zeeb	2001	Enke Verlag – Stuttgart
Circusdieren en hun welzijn. Teksten van inleidingen gehouden Op het symposium op donderdag 13 december te Rotterdam	Diverse inleiders	1990	Club van Circusvrienden Nederland